

Christelijk-sociale waarden in Europese vakbonden en werknemersorganisaties

36 Bouwstenen om christelijk-sociale waarden
beter te koppelen aan vakbondswerk -
lessen uit de pandemie

Met d financiële steun
van de Europese Unie

Deze tekst geeft uitsluitend de mening van de auteur weer.
De Europese Commissie is niet aansprakelijk voor welk gebruik
dan ook van de erin vervatte informatie.

De publicatie is zorgvuldig voorbereid en gecontroleerd.
Alle inhoud wordt echter zonder garantie verstrekt.
Elke aansprakelijkheid van de medewerkers of van EZA voor de
inhoud van dit werk is uitgesloten.

IMPRESSUM

Uitgever: Europees Centrum voor Werknemersvraagstukken / EZA,
Königswinter
www.eza.org

Auteur: Andreas Gjeca

Vertaling: Luc Ockers

Ontwerp: HellaDesign, Emmendingen, www.helladesign.de

Illustratie: © Klaus Puth, Mühlheim/Main, www.klausputh.de

Druk: Druckerei Eberwein, Wachtberg-Villip

Stand: Maart 2022

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide	5
Voorwoord	6
Hoofdstuk 1: ZIEN	9
Bouwsteen 1: Een oud fresco	9
Bouwsteen 2: Klimaatcrisis en oorlog	10
Bouwsteen 3: Verdringing van de werkelijkheid	12
Bouwsteen 4: Pasen 2.0	13
Bouwsteen 5: Nieuwe normaliteit	14
Bouwsteen 6: Uitwegen uit de crisis	16
Bouwsteen 7: Postfeitelijk tijdperk	17
Bouwsteen 8: Onder het vergrootglas	18
Bouwsteen 9: Toekomstgericht	19
Bouwsteen 10: Claudia	20
Bouwsteen 11: Verdeelde samenleving	21
Bouwsteen 12: Kerstkind	22
Hoofdstuk 2: OORDELEN	24
Bouwsteen 13: Wat bedoelen we met "Christelijke Sociale Leer"?	24
Bouwsteen 14: Het "sociale vraagstuk"	26
Bouwsteen 15: Dialoog	27
Bouwsteen 16: Routekaart voor een sociale leer - Inleiding	29
Bouwsteen 17: De mens staat voorop	30
Bouwsteen 18: Algemeen welzijn	31
Bouwsteen 19: Eerlijke verdeling	32
Bouwsteen 20: Subsidiariteit	34
Bouwsteen 21: Levende democratie	35

Bouwsteen 22: Solidariteit	36
Bouwsteen 23: Duurzaamheid	38
Bouwsteen 24: Routeplan voor een sociale leer - Conclusie	39
Hoofdstuk 3: HANDELEN	42
DIGITALER WORDEN: De toekomst van werk in het digitale tijdperk	43
Bouwsteen 25: De digitale revolutie	44
Bouwsteen 26: Centrale vragen van de digitalisering	46
Bouwsteen 27: Actierreinen van de digitalisering	47
GROENER WORDEN: Ecosociale markteconomie als model voor de toekomst	50
Bouwsteen 28: Dreigende crises	50
Bouwsteen 29: Een nieuw evenwicht vinden	53
Bouwsteen 30: Klimaatkans	55
SOCIALER WORDEN: Gezin; verenigbaarheid van werk en gezin	57
Bouwsteen 31: Crisis voor de gezinnen	57
Bouwsteen 32: Het gezin als leerplek	58
Bouwsteen 33: Christelijk-sociaal gezinsbeleid	58
Bouwsteen 34: Internationaal netwerk - EZA	61
Bouwsteen 35: Christelijk-sociaal als merk	62
Bouwsteen 36: Vrede	64
Nawoord	67
Over de auteur	69
Bibliografie	70

TEN GELEIDE

Beste lezers,

De COVID-19-pandemie heeft als geen enkele andere gebeurtenis sinds de Tweede Wereldoorlog de hele wereld op zijn kop gezet en ons leven in Europa volledig veranderd op een manier die de meesten van ons zich waarschijnlijk zelfs in sciencefictionfilms niet hadden kunnen voorstellen.

Als Europese burgers hebben wij de sociale en economische gevolgen gevoeld, ondanks alle steunmaatregelen. Vaak werden de genomen maatregelen bekritiseerd als zijnde niet eerlijk of doeltreffend. De pandemie heeft aanzienlijke gevolgen gehad voor het geestelijk welzijn van alle leeftijdsgroepen. Het vertrouwen in de instellingen nam dramatisch af. Tegelijkertijd hebben velen echter ook terecht de vraag gesteld of de pandemie de kans biedt voor ingrijpende veranderingen in ons sociaal en economisch systeem.

Andreas Gjecaj, algemeen secretaris van de Fractie van Christelijke Vakbondsfunctionarissen (FCG) bij het Oostenrijkse vakverbond (ÖGB) heeft de huidige tijd onder de loep genomen vanuit het perspectief van een vakbondsman en uitgaand van de beginselen van de Christelijke Sociale Leer in 36 “bouwstenen”. Hij probeert manieren te laten zien waarop christelijk-sociale waarden ook vandaag de dag richtinggevend kunnen zijn, zodat we de kans op een daadwerkelijke “nieuwe normaliteit” niet verspelen. Namens EZA verdient hij daarvoor grote dank.

Sigrid Schraml

secretaris-generaal EZA

VOORWOORD

“De tijd is ziek” (William Shakespeare, Hamlet)

Aan het begin van de 21e eeuw lijkt het tot steeds meer mensen in de wereld en in Europa door te dringen dat de wereld niet meer is zoals in onze kindertijd. En wat meer is: ze zal nooit meer zo zijn! Het lijkt wel alsof de alsmear vaker voorkomende crises niet langer de uitzonderingen op de “normale wereld” zijn, maar de nieuwe normaliteit.

Er worden steeds meer pogingen gedaan om ons heden en vooral onze toekomst te beschrijven: Er wordt gesproken over het digitale tijdperk, over de globalisering die van onze wereld een dorp maakt en over kunstmatige intelligentie of virtuele werkelijkheden... Wat overblijft is het besef dat elke beschrijving alleen maar voor nieuwe verwarring zorgt.

En toch gaat ons leven door. Aan het begin van het derde millennium vertegenwoordigen vakbonden en andere werknemersorganisaties nog steeds de belangen van hun leden, strijden zij voor de rechten van werknemers en creëren zij een evenwicht door middel van onderhandelingen in de sociale dialoog, die door collectieve overeenkomsten wordt gewaarborgd.

Het Europees Centrum voor Werknemersvraagstukken (EZA) organiseert elk jaar talrijke seminars in heel Europa. Daarmee versterkt EZA de “sociale dialoog” als fundamenteel onderdeel van de “Europese pijler van sociale rechten” en de slagvaardigheid van de aangesloten organisaties. Al meer dan 35 jaar werd op die manier een netwerk in heel Europa uitgebouwd.

Alle bij EZA aangesloten organisaties hebben met elkaar gemeen dat zij zichzelf omschrijven als onafhankelijk - van politieke partijen - en waardegericht. Het gemeenschappelijke “waardefundament” waarvan vakbon-

den en andere werknemersorganisaties als leden van EZA uitgaan, is de “Christelijke Sociale Leer”, hoewel deze in de afzonderlijke landen zeer verschillend wordt uitgelegd en tot uitdrukking komt.

Tijdens een EZA-seminar in Spanje in het voorjaar van 2022 werd opgemerkt dat “christelijk-sociale waarden” in twee opzichten ouderwets klinken. In de eerste plaats gaat het bij internationale concurrentie - die ons door de mondialisering van de economie allemaal aangaat - vooral om concurrentie en concurrentievermogen. Volgens het credo van de 21e eeuw lijkt iedereen die vertrouwt op waarden al bij voorbaat verloren. Ten tweede worden vakbonden geacht alleen de belangen van hun leden te vertegenwoordigen en worden wereldbeschouwingen of religies, zoals het christendom, tot een “privéaangelegenheid” verklaard die in de moderne wereldwereld niets te zoeken zou hebben.

Veel bij EZA aangesloten organisaties, waaronder Krifa (Kristelig Fagbevægelse) en WOW (World Organisation of Workers), hebben zich resoluut tegen een dergelijk wereldbeeld uitgesproken: “Vakbonden worden gemotiveerd en geïnspireerd door hun waarden. Deze vormen het basis-kader van hun structuren. Het hebben van zeer specifieke waarden werkt motiverend en versterkt de activiteiten. In de afgelopen decennia is het steeds duidelijker geworden dat het voor vakbonden een grote uitdaging is om hun activiteiten en strategieën aan deze waarden aan te passen.” (Valencia, 2022)

Deze EZA-brochure wil niet alleen onze christelijk-sociale waarden theoretisch beschrijven, maar een aanmoediging zijn voor een vakbondspraktijk waarin acties en waardeopvattingen samenvallen en waarden daadwerkelijk beleefd worden! De tekst volgt de methode “ZIEN - OORDELEN - HANDELEN” zoals die in de 20e eeuw door de Belgische priesterarbeider en latere kardinaal Jozef Cardijn is ontwikkeld en toegepast.

Er is bewust gekozen voor korte teksten die als “bouwstenen” een constante uitnodiging vormen om zichzelf te helpen, de ene of de andere

bouwsteen als “gereedschap” te begrijpen en mee op te bouwen. In “Bouwplaats: de sociale leer” schreef pater Alois Riedlsperger, de toenmalige directeur van de Katholieke Sociale Academie van Oostenrijk: “Meer dan ooit worden we ons ervan bewust dat de bouwplaats van iedereen deze ene wereld is - en de vraag van de toekomst is of we erin zullen slagen een bewoonbare wereld voor alle mensen te bouwen.”

Hoofdstuk 1: ZIEN

In navolging van de triade van Jozef Cardijn betekent ZIEN: Aan het begin van het derde millennium staat de mensheid voor enorme uitdagingen. Voordat de “Christelijke Sociale Leer” een - misschien onbezonnen - antwoord geeft op prangende vragen van het heden en de toekomst, moet men een en ander aan een nadere blik onderwerpen. Situaties van onrechtvaardigheid, de sociale omstandigheden en structuren die indruisen tegen de vastberaden wil tot rechtvaardigheid van de Bijbelse boodschap moeten bewust worden gemaakt. Waar bijvoorbeeld de menselijke waardigheid en de mensenrechten worden geschonden en waar maatschappelijke en politieke omstandigheden het menselijk leven beknotten of zelfs vernietigen, daar moeten wij in actie komen.

BOUWSTEEN 1: Een oud fresco

Op de zuidelijke buitenmuur van de kathedraal in Graz, de hoofdstad van de deelstaat Stiermarken in Oostenrijk, staat het “Landplagenbild”, een fresco van Thomas von Villach uit 1485 dat in het buitenste pleisterwerk van de kerk is verwerkt. Het fresco verwijst naar het rampjaar 1480, toen de provincie Stiermarken drie plagen te verduren kreeg: de pest, de sprinkhanen en de oorlog met de Turken. Met andere woorden: epidemie, milieu en oorlog. In maart 2022 reflecteerde prof. dr. Manfred Prisching, socioloog aan de Universiteit van Graz en lid van de Oostenrijkse Academie van Wetenschappen, over dit tafereel onder de titel “Echt, belangrijk en vergankelijk: Gedachten over epidemieën, milieu en oorlog”.

De existentiële ervaring is een half millennium later nog altijd dezelfde: er zijn drie fundamentele bedreigingen voor het menselijk bestaan. Deze gevaren waren een beetje uit ons bewustzijn verdwenen.

Zijn eerste overweging luidt: “Mensen hebben een lichaam. Ze zijn ook gewoon een soort die vecht om te overleven. Meestal verdringen we met succes de banale lichamelijke van de mens, net als de dood. Lichamen zijn een zaak van welzijn en schoonheid, artsen en pillen. We zijn tenslotte een samenleving van vooruitgang en kennis. Levensverlenging. “Human Enhancement”. Successen in de strijd tegen kanker. Bijna het eeuwige leven. Wij hebben niet veel meer op met de vergankelijkheid van het leven, waar het askruisje op Aswoensdag (begin van de vastentijd) ons aan moet herinneren. En dan krijgen we te maken met een piepklein virus waar we geen grip op krijgen, maar een tijdje bestrijden met methoden uit de late middeleeuwen. Tot dan toe waren epidemieën iets ver weg, zoals ebola in Afrika. Zoiets kwam bij ons niet voor. En toen was het plotseling zover. We hebben de dreiging van die ziekte trouwens nog niet overwonnen. De overgang van een epidemie naar een endemie betekent geen bagatellisering, maar is de boodschap van de nederlaag: we geven de strijd op. Het virus blijft. Op dit moment is het relatief vreedzaam, maar het kan elk moment muteren in een massamoordenaar. We ontsnappen niet aan de evolutie. De meeste mensen hebben het gemerkt, want lijden en dood waren elke avond op het nieuws. Velen proberen het echter zo snel mogelijk weer te vergeten.”

BOUWSTEEN 2: Klimaatcrisis en oorlog

Prof. Prisching beschrijft de twee andere fundamentele bedreigingen voor ons bestaan als volgt:

De tweede overweging: “Milieu is de basis van ons bestaan. We hebben ook lang de banale afhankelijkheid van de habitat verdrongen. De wereld en haar bronnen leken oneindig. Onderzoeken voospellen weliswaar al decennialang tekorten, maar zelfs dat leek (in tijd) ver weg. Dat zou ooit wel een keer gebeuren. Het waren hooguit toekomstige apocalypsen. Maar plotseling begint men het nu toch te merken: het warmere klimaat, de extreme weersomstandigheden, de vervuiling van de oceanen - de

hele rist. Weliswaar pas sinds onlangs maar de laatste tijd ligt duurzaamheid toch op ieders lippen. Er wordt snel besloten om met wind, zon, water en elektrische apparatuur de Groene Eeuw in te racen. (Zonder Russisch gas blijft ons sowieso niet veel anders over.) Maar de realiteitszin komt traag op gang, onder meer omdat elektrische auto's momenteel grotendeels op extra fossiele elektriciteit rijden. Het opslagprobleem voor wind- en zonne-energie is nog niet opgelost. De talrijke benodigde hoogspanningsleidingen zijn er niet. En wereldwijd zal het verbruik van fossiele brandstoffen de komende decennia minstens verdubbelen. We zullen in feite ontwaken in een Zwarte Eeuw. Maar er wordt in ieder geval aan gewerkt en het gaat (meestal) de goede kant op. Alleen de boodschap dat de transformatie voor iedereen een win-winsituatie zal zijn, is een onwerkelijk overblijfsel uit betere tijden en leidt in detail tot illusoire verleidingen: "Klimaatbeleid werkt alleen als niemand er last van heeft".

De derde overweging: "Oorlog is normaliteit. Het huidige Europa was een historische anomalie. Als we naar de geschiedenis kijken is driekwart eeuw van vrede en welvaart (met uitzondering van de Balkanoorlogen) potsierlijk, een historische uitzondering die niet nog eens decennialang kan standhouden. Alleen al het uiteenvallen van wereldmachten, zoals we dat nu meemaken, vergroot de kans op oorlog. Europa heeft onverdrotten geloofd in zijn retoriek van "nooit meer oorlog", terwijl het zich tegelijkertijd de luxe veroorlooft van fragmentatie en desintegratie. De VS is tot een beschadigde democratie geworden en dat ondermijnt de positie van het hele Westen. De externe perceptie van de Europese staten was: twijfelachtig, onzeker, moraliserend, niet in staat om beslissingen te nemen. En militair gezien stellen ze niets voor. In koele politieke berekeningen is dit een situatie die graag wordt uitgebuit.

Zo is de normaliteit van de oorlog teruggekeerd. Poetins oorlog kwam sneller dan verwacht. Hij combineert op tegenstrijdige wijze historisch en machtsdenken (het 'imperium'), metafysica (de 'heiligheid' van wat Russisch is) en de logica van een geheime dienst (met leugens, onderdrukking en moord als 'instrumenten'). Het Westen heeft het moeilijk met dit soort

denken, maar hoe duidelijker het wordt, hoe gemakkelijker het is om er afstand van te nemen. Het is ook niet het denken van het 'Oosten': Wij bewonderen de heldhaftigheid van hen die de wapens opnemen in hun vaderland en van hen die protesteren tegen de agressor, wetende dat zij onmiddellijk zullen worden gearresteerd. In het Westen is er - althans op dit moment - in plaats van verdeeldheid en aarzeling een onverwachte eenheid en kracht onder de westerse staten. Een crisis kan ook voor kracht zorgen. Historische dialectiek: Misschien helpt Poetin, de 'moordenaar', zonder het te willen, om de westerse wereld te redden."

BOUWSTEEN 3: Verdringing van de werkelijkheid

De samenvatting van de drie beelden in het fresco is een uitnodiging van prof. Prisching om enkele minuten te mediteren over wat echt, belangrijk en vergankelijk is: "Een verdringing van de werkelijkheid maakt ons zwak. De Arabische, Russische en Chinese wereld zijn ervan overtuigd geraakt dat het Westen decadent is. In sommige opzichten hebben ze gelijk. Als we de term even los zien van alle omhaal over cultuur en levensstijl, kan decadentie betekenen: een toestand waarin de eigen levensvoorwaarden niet langer als zodanig worden erkend en gehandhaafd; en waarin een maatschappelijke orde niet langer voldoende veerkracht kan mobiliseren om crises het hoofd te bieden.

In ons geval zijn het de echte uitdagingen van epidemie, milieu en oorlog. Men kan voor deze realiteiten vluchten. Het virus is voorbij, sustainability (duurzaamheid) hebben we bijna voor elkaar, eigenlijk is het niet onze oorlog.

Ontkenningsneigingen worden gevoed door succes. Gewend aan een leven in welvaart en veiligheid heeft men het gevoel aan de ontberingen van het leven te zijn ontsnapt. En dus verdwaalt men in onbelangrijkheid en trivialiteit, graaft men zich in vijandige kringen in en laat men relevantiestructuren, het vermogen om een onderscheid te maken tussen be-

langrijk en onbelangrijk, vervagen. Een veralgemeende onveiligheid maakt gesloten denksystemen aantrekkelijker. Uiteindelijk botsen alleen nog de dogma's (en onverzoenlijkheden). Men drijft weg van de werkelijkheid.

Misschien helpen (alleen nog) crises? Wanneer het normale leervermogen van een systeem is verlamd, kunnen crises het laatste fenomeen zijn waardoor problemen opschuiven naar het terrein van de waarneming, het begrip en de verwerking. Misschien hebben we te maken met de huidige manifestaties van de drie fundamentele gevaren die Thomas von Villach in zijn tijd in beelden vertaalde - de pest, het milieu en de oorlog - met impulsen die krachtig genoeg zijn om in Europa weer meer ernst uit te stralen. Elementen van hoop, samenwerking en bereidheid om te leren komen als het op de drie thema's aankomt, tenminste in de meerderheidssamenleving. Het oude gezegde dat men een goede crisis nooit onbenut mag laten, is zeker van toepassing. Sommige opwellingen van eendracht en bewustzijn zouden ook na de komende weken en maanden duurzaam moeten zijn."

Het overheersende thema van 2020 en 2021 was de wereldwijde coronapandemie. De volgende bouwstenen moeten helpen de blik te verscherpen en zo goed mogelijk te kijken naar wat de pandemie met onze samenleving heeft gedaan.

BOUWSTEEN 4: Pasen 2.0

Aan het begin van de 21e eeuw leek het "digitale tijdperk" te zijn aangebroken. De sociale bindingen van gezinnen, verenigingen, kerken en staten namen af en in plaats daarvan vormden zich zwermen op het internet. Burgers werden "followers". Maar toen kwam corona en plotseeling leek ons vorige leven alle legitimiteit verloren te hebben.

Een virale infectie waarvoor geen medicijn en geen vaccinatie bestond in het voorjaar van 2020, veranderde alles. Zoals in de meeste delen van de wereld lag het openbare leven ook in Oostenrijk helemaal stil. Tevoren drukke straten en pleinen waren plotseling leeg, burgers wachtten bij hen thuis en volgden gespannen de persconferenties van de regering.

Is er iets vergelijkbaars geweest in de geschiedenis van de mensheid? In het boek Exodus beschrijft de Bijbel het volk Israël, dat met Gods hulp aan de slavernij in Egypte ontsnapte, omdat het door zee vluchtte en maandenlang door de woestijn trok. Niets was nog geldig, alles moest worden gereorganiseerd. Mozes besteeg de Sinaïberg. Hij zou later terugkomen met de 10 Geboden. Maar het wachtende volk morde, omdat het niet wist of en wanneer hij zou terugkeren. Ze vroegen Aäron, zijn broer, om iets te doen. Die liet sieraden inzamelen en smelten. Zo ontstond het "Gouden Kalf"!

Deze keer is er geen Mozes te ontwaren met de "10 geboden van het digitale tijdperk" in zijn handen. Tegelijkertijd ziet men het vertrouwen op de beurzen wegsmelten en de goudprijs wereldwijd stijgen. Vasten en Pasen waren in 2020 helemaal anders. Op Aswoensdag herinnert het as-kruisje op ons voorhoofd ons eraan dat we vergankelijk zijn. Het christendom viert in de Paasnacht echter dat niet de dood het laatste woord heeft maar het leven. Van Václav Havel komt het citaat: "Hoop is niet de overtuiging dat iets goed zal gaan, maar dat iets zin heeft, om het even hoe het uitpakt." De meeste mensen in Oostenrijk hebben Pasen in hun eentje moeten vieren - alleen via de moderne media met elkaar verbonden - Pasen 2.0!

BOUWSTEEN 5: Nieuwe normaliteit

In Oostenrijk hebben we een traditie om liederen in het dialect te zingen: "Ik heb misschien geen idee waar ik heen ga, maar ik kom er wel sneller," zong de Oostenrijkse cabaretier Helmut Qualtinger in zijn rol als "Wilde-

man op de motorfiets” in de jaren 1950. Na twee wereldoorlogen lag Europa in puin, Oostenrijk was bezig met de wederopbouw en het cabaret beleefde hoogtijdagen. Pas bij een directe vergelijking wordt duidelijk hoe totaal anders de situatie in het voorjaar van 2020 was - en hoe misplaatst alle “oorlogsretoriek” en vermeende verontwaardiging. De maatregelen van de regering om de gezondheid van de Oostenrijkse bevolking te beschermen waren zeer succesvol en voor twijfelaars en complottheoretici: kijk naar de cijfers!

Na de lockdown door corona zal ongetwijfeld de grootste wereldwijde economische crisis sinds de Tweede Wereldoorlog moeten worden aangepakt. De verleiding is groot om zich met neergeslagen ogen te haasten om zo snel mogelijk de “omstandigheden van voor corona” te herstellen. De mens is een gewoontedier en het is geen toeval dat een “verandering van levensstijl” wordt beschouwd als de moeilijkste therapie in de geneeskunde. Met een scherp oog beschrijft de Weense theoloog Paul M. Zulehner de basisstemming in Europa tijdens de afgelopen decennia: “We werken ons dood, we amuseren ons dood, en de liefde bezwijkt steeds meer onder de overbelasting. Het is een poging om de hemel op aarde te bereiken. Het eerste kenmerk van een dergelijk leven is dat alles steeds sneller gaat, omdat we het buitensporige in het matige willen vangen. Een dergelijk leven wordt echter alsmear vermoeiender en veeleisender en eist zelfs te veel van ons. Het is geen wonder dat zulke levens worden gekenmerkt door een onderliggende angst om het uiteindelijk niet te halen, om tekort te schieten in de jacht op het geluk voor zichzelf.”

“Een andere wereld is mogelijk” was zowat 20 jaar geleden een slogan, die sindsdien door de beweging “Fridays for Future” is uitgebreid met het argument dat we geen planeet B achter de hand hebben. In tegenstelling tot de “wildeman op de motorfiets” zullen we daarom eerst moeten uitmaken welke richting we willen uitgaan. De kans om tot een “nieuw normaal” te komen was nog nooit zo groot!

BOUWSTEEN 6: Uitwegen uit de crisis

In het voorjaar van 2020 was het nog volledig onduidelijk hoelang de coronapandemie zou duren en hoe snel de geneeskunde en het wetenschappelijk onderzoek een vaccin zouden kunnen ontwikkelen. De zoektocht naar een uitweg uit de crisis en naar een “nieuwe normaliteit” op basis van de waarden van de “Christelijke Sociale Leer” was des te intenser.

Als we ons oriënteren op de waarden van de Sociale Leer, wordt al snel duidelijk dat onze vroegere “way of life” ons in een - voor de hele planeet bedreigend - onevenwicht heeft gestort. Een geglobaliseerde markt zonder regels kent alleen vraag en aanbod. Als men zo een markt niet temt, gaan mensen en hele samenlevingen ten onder. Naast het beteugelen van de markt door middel van sociale en ecologische randvoorwaarden moet ook een nieuw evenwicht worden gevonden tussen een concurrerende economie, een solidaire sociale staat en de bescherming van het milieu. In essentie gaat het hierbij om ons mens- en wereldbeeld. De Tsjechische econoom en docent Tomáš Sedláček stelt in zijn boek “De economie van goed en kwaad”: “Ik heb nog altijd niet gevonden waar ik naar verlang.” Hij beschrijft onze samenleving als een samenleving die niet alleen niet weet hoe ze tevredenheid moet bereiken, maar waarin dat zelfs niet bijzonder wenselijk zou zijn. Als de economie haar doel verliest, blijft er maar één ding over: groei - een groei die niets anders kent dan zichzelf, omdat zij geen doel als maatstaf heeft. Door een gevoel van doelloosheid lokt een dergelijke groei zinloosheid en ontheemding uit. Sedláček roept niet alleen filosofen en theologen maar ook economen op om na te denken over de vraag: “Wat is de mens volgens ons?”.

Manieren om uit de crisis te raken moeten duidelijk afstappen van onze vroegere manier van leven en economisch handelen, die niet alleen individuen treft maar de toekomst van de mensheid verregaand bedreigt. Dergelijke uitwegen zijn onlosmakelijk verbonden met zingevingsvragen. In “Anders Denken”, zijn polemisch geschrift over de crisis, schrijft de Oos-

tenrijkse auteur Reinhard P. Gruber: “De alternatieven liggen voor ons, nooit achter ons!”

BOUWSTEEN 7: Postfeitelijk tijdperk

Sommige moppen zijn “afgezaagd”. Ze werden 20 of 30 jaar geleden al verteld en eigenlijk kennen de meeste mensen de clou al. Dit lijkt niet het geval te zijn bij een graffiti die 30 jaar geleden op de muren van een Amerikaanse universiteit werd aangetroffen: “I’ve formed my opinion, spare me your facts!” was er in het Engels gespoten.

Feiten en meningen gescheiden te houden lijkt aan het begin van de 21e eeuw steeds minder te lukken. Meer nog, het kan zelfs een oorzaak zijn voor de hevige discussies over de coronapandemie. En voor de onverzoenlijkheid van de standpunten! Een andere factor is de “strijdretoriek”, die tegenwoordig zeer modieus is geworden. Het lijkt steeds minder te gaan om het voeren van een gesprek, het luisteren naar de argumenten van de andere partij in een elkaar respecterende dialoog en op die manier zelfs iets van elkaar te leren. In plaats daarvan wordt systematisch geprobeerd elke andere mening af te keuren, ronduit belachelijk te maken en te hekelen. Een dergelijke manier van converseren belemmert elke gedachtewisseling. Als ze geen rekening houdt met het verschil tussen meningen en feiten, maar alles door elkaar gooit in één grote “taalvleesmolen”, vernietigt ze de brugfunctie van taal tussen ons mensen. Het is vaak moeilijk om getuigen na een ongeval te vragen wat er precies is gebeurd. Sommigen beweren dat ze een rode of een zilverkleurige auto hebben gezien, anderen denken dan weer dat het een blauwe auto was. Hoe nuttig is in dergelijke gevallen een foto die onbetwistbaar feiten aantoonst, zoals de kleur van de auto. Ook al groeit in ons “postfeitelijke tijdperk” de opvatting dat het er alleen maar om gaat een zo geloofwaardig mogelijk verhaal te vertellen, het teruggrijpen naar de feiten blijft zinvol. De gemeenschappelijke erkenning van de werkelijkheid maakt immers een respectvolle dialoog mogelijk.

In 1952 zei de toenmalige Duitse bondskanselier Konrad Adenauer: "Ik was bereid - dat moet men altijd zijn - om zelfs van politieke tegenstanders te leren. Ieder van ons heeft immers het recht om wijzer te worden."

BOUWSTEEN 8: Onder het vergrootglas

De uitzonderlijke toestand tijdens de wereldwijde coronapandemie werkte als een vergrootglas op onze samenleving. Sterke en zwakke punten werden duidelijk zichtbaar. "Hoezeer vertrouwen en wantrouwen inherent kunnen zijn aan relaties, hoeveel geweld of tederheid het leven in een besloten ruimte bepaalt, wordt door deze crisis alleen maar duidelijker", schrijft de Oostenrijkse filosoof Konrad Paul Liessmann.

De Oostenrijkse socioloog Manfred Prisching gaat nog een stap verder en beschrijft het huidige agressiepotentieel zo: "Geen woede over deze of gene gebeurtenis, gewoon een ongedifferentieerde woede over alles. Door machteloosheid, door buitensporige eisen, door de eigen ervaring van ineffectiviteit en tekortkomen. De woede klampt zich - in heel Europa - vast aan vraagstukken en wordt een antibeweging: tegen boven en beneden, tegen virus en concerns, tegen elite en wetenschap, tegen intellectuelen en journalisten, tegen waarheid en slecht weer!" Helaas lijkt deze stemming niet op te houden in het parlement, waar sommige toespraken zo bulken van de agressie dat de totale schade aan de politiek veel groter is dan de eventuele "kleine partijpolitieke winst".

Gelukkig maakt een vergrootglas geen selectie. Het vergroot alles. Misschien moeten we gewoon beter kijken. We hebben allemaal - en dit lijkt wereldwijd te gelden - ongelooflijk veel geleerd op zeer korte tijd. Niet alleen individuele begrippen als "lockdown" en "pandemie", maar ook de ontwikkeling van een vaccin en het werken in een digitale wereld. Daar zullen we in de toekomst allemaal van profiteren. De crisis was een gelegenheid om over veel dingen na te denken. Nieuwe vormen van werk - thuiswerk bijvoorbeeld - zullen zich verder ontwikkelen. Als christelijk-so-

ciale vakbondsfunctionarissen zullen wij actief mee vormgeven aan deze domeinen. Zo zijn de eerste wettelijke regelingen voor thuiswerken in Oostenrijk en andere landen al geslaagd. Laten we het eerste jaar na het uitbreken van de pandemie aangrijpen om de toekomst met vertrouwen tegemoet te zien. Woede en angst zijn nooit goede raadgevers geweest, solidariteit wel!

BOUWSTEEN 9: Toekomstgericht

De coronamaatregelen drukten hun stempel op heel Europa. Het debat over wat belangrijker is: de persoonlijke vrijheid van het individu of de co-existentie van een goed functionerende samenleving, laait steeds meer op.

In een interview in “Kepler Tribune”, een publicatie van de Universiteit van Linz, vertelt de Duitse historicus en filosoof Philipp Blomm: “Ik sprak eens voor een groep zeer rijke Zwitsers, allemaal mecenasen van het Zwitsers Nationaal Museum. Ik vroeg wie van hen geloofde dat het huidige economische systeem over 50 jaar nog steeds zou kunnen bestaan. Niemand van ze antwoordde.” Daarom roept Blomm op tot het creëren van een maatschappij die klaar is voor de toekomst. Het heden beschrijft hij als volgt: “We leven in samenlevingen zonder toekomst, een beetje zoals een groot warenhuis in volle uitverkoop. Iedereen weet dat de zaak failliet is, maar we nemen toch wat we kunnen krijgen. Een samenleving zonder plausibele hoop en zonder toekomstbeeld desintegreert van binnenuit.” Het coronavirus zorgde hooguit in de eerste weken voor een korte flits van solidariteit. Na een jaar beschrijft het neologisme “moedend” de mix van vermoeidheid en woede. De Duitse socioloog Ferdinand Tönnies noemt dit scenario de opmars van de “snotterende egoïsten”. Mensen, zegt hij, zijn overwegend gericht op hun eigen voordeel en consumptie en zoeken daarom allerlei manieren om hun onverantwoordelijkheid te rechtvaardigen. De Duitse journaliste en publiciste Cathrin Kahlweit schrijft hierover: “Als coronaontkenners met een zelfingenomen houding

door de straten paraderen, rechtsradicalen aanmoedigen, vreemdelingen in gevaar brengen, clusters produceren, en zich natuurlijk op kosten van de bevolking in het ziekenhuis laten behandelen, dan zijn vrijwillige inzet en goede wil niet voldoende." Elke vakbond wil bijdragen aan een toekomstgerichte samenleving. Partnerschap en dialoog zijn onmisbare bouwstenen. Als we geen samenleving van egoïsten willen worden, is sociale cohesie de sleutel tot de toekomstige levensvatbaarheid voor de christelijk-sociale vakbonden!

BOUWSTEEN 10: Claudia

"Het is genoeg. En ik heb er genoeg van. Van jullie en jullie angst en gezagsgetrouwheid, van jullie verklikersmentaliteit en jullie 'ik bescherm anderen' (oh, wat ben ik toch geweldig...). Nee. Ik ben verantwoordelijk, ja, maar alleen voor mezelf (en natuurlijk ook voor minderjarige kinderen), voor mijn gevoelens, mijn gedachten, mijn woorden en mijn daden. Voor mijn visie EN voor mijn ZIJN. Zo is het genoeg." Dit zijn de woorden van een lid van een koor dat, zoals waarschijnlijk vele groepen tijdens de pandemie, worstelde om manieren te vinden om met elkaar om te gaan. In de WhatsApp-groep van het koor volgde het bericht: Claudia heeft de groep verlaten.

Als was ook hij lid van het koor heeft de Duitse filosoof Richard David Precht heeft in zijn boek "Von der Pflicht" ("Over plicht") nagedacht over hoe verschillend het plichts- en verantwoordelijkheidsbesef van mensen is, en het grote gebrek aan duidelijkheid dat daarrond bij velen bestaat: Hoe zien de mensen zichzelf als burger? Waar denken ze recht op te hebben en wat zien ze als hun burgerplicht? En wat zegt de crisis ons over de toestand van de samenleving in dit opzicht? Het woord "plicht", dat in het Oud- en Middelhoogduits staat voor zorg en bescherming, deelname en dienst aan de gemeenschap, verwijst naar een hoog goed van de samenleving. Plicht is - zoals Friedrich Nietzsche zegt - "het recht van anderen op ons". Plichten hebben en verplicht zijn aan anderen is geen overblijfsel

uit een premodern tijdperk. Wat de verhouding tot de plicht betreft, lijkt de coronacrisis wel een brandglas. Teruggeworpen op biologische kwetsbaarheid en de medische lotsverbondenheid wordt ons gedrag existentieel. Onze houding ten opzichte van het virus is daardoor niet langer een zuivere privéaangelegenheid. Ze maakt niet alleen deel uit van een levensethiek maar van het samenleven en in dit opzicht is het een kwestie van plicht en verplichting. Hoe kunnen we ons plichts- en verantwoordelijkheidsbesef - houdingen die onze democratie zo hard nodig heeft - versterken?

Boeiende vragen, ook voor hen die zich “onttrekken aan de plichten” en in opstand komen tegen overheidsmaatregelen om de gezondheid van alle burgers te beschermen. Maar zullen de Claudia’s van deze wereld überhaupt Precht lezen?

BOUWSTEEN 11: Verdeelde samenleving

Met de “aankondiging over de vaccinatieplicht” lijkt de Oostenrijkse federale regering het laatste gordijn opzij te hebben geschoven waarachter felle meningsverschillen schuilgaan. De onverzoenlijkheid van de standpunten en de gepolariseerde verdeeldheid in de samenleving, die dwars door families en vriendenkringen heen gaat, lijkt volgens de titel van een krantenartikel op een “verbitterde godsdienstoorlog” tussen gevaccineerden en niet-gevaccineerden.

“Alleen omdat een democratisch gekozen regering maatregelen neemt die sommige mensen niet bevallen, maakt dat haar nog geen dictatuur!”, leest men onder andere in lezersbrieven. Paul M. Zulehner schrijft hierover: “Opnieuw staan zij die zich zorgen maken over de vrijheid tegenover zij die bezorgd zijn over rechtvaardigheid. Wie solidair is met de patiënten die vechten voor hun leven op intensivere afdelingen staat lijnrecht tegenover zij die de vrijheid van leven, werk en onderwijs niet willen opgeven. Economie schuurt tegen ecologie, waarheid tegen fake.” De on-

verenigbaarheid van standpunten en de wederzijdse verdenking van schuld aan de situatie leiden al snel tot - verbaal of fysiek - geweld of tot het verbreken van het contact. Maar daarmee vernietigen we onze bestaansgrond. In dit opzicht is de coronapandemie veel meer dan een gezondheids crisis. Het is een existentiële crisis en een bedreiging voor ons samenleven. Als christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen kunnen wij onze ervaring met vakbondsonderhandelingen inbrengen. Voor elke dialoog zijn ooghoogte en wederzijds respect noodzakelijk. Men wil de ander niet "vernietigen". Als we onze emoties onderdrukken, kunnen we samen de feiten boven tafel krijgen. De Oostenrijkse psychiater Heidi Kastner zegt het volgende: "Iedereen heeft recht op zijn eigen mening. Maar er bestaat niet zoiets als het recht op eigen feiten!" En een compromis is geen nederlaag, maar een bewezen oplossing voor een probleem.

Daarvoor zouden we echter bereid moeten zijn van gedachten te veranderen, of zoals de Oostenrijkse cabaretier Klaus Eckel het uitdrukt: "Je moet in je hoofd anders kunnen parkeren! Je verrast mensen het meest als je niet consequent fouten uit het verleden herhaalt. Toch ben ik liever een onstabiele onderzoeker dan een stabiele dwaas."

BOUWSTEIN 12: Kerstkind

"Gloria in excelsis Deo!" roept de engel boven de kribbe, die al zowat 2000 jaar overal ter wereld de vreugde van Kerstmis uitstraalt. Geldt die roep vandaag nog altijd?

De Duitse cultuurfilosoof en publicist Peter Sloterdijk wil in een van zijn boeken "de hemel laten spreken" door de bril van een kritisch filosoof. Hij beschrijft de huidige verwarring van religies in de moderne tijd. In het midden van de 19e eeuw ging de deur naar het begrip van het heden op een kier, toen zich twee motieven ontvouwd: de schemering van de religie en de postrevolutionaire schemering van de sociale cohesie. Was het christendom tot de Verlichting nog een bepalend onderdeel van de Eu-

ropese cultuur, tegenwoordig lijkt het voor het eerst gedernationaliseerd en gedepolitiseerd, d.w.z. vrij. “Het zekere teken van de jonge vrijheid voor de religie is haar verrassende, verheffende, schandalige nutteloosheid: Zij is net zo overbodig als muziek, maar zonder muziek zou het leven een vergissing zijn”, schrijft Sloterdijk. Ieder mens beslist zelf of hij zijn ongeveer 30.000 dagen op de planeet Aarde bij toeval beleeft en dan in het niets verdwijnt of dat hij zich in Gods handen geborgen weet. Het lijkt wel alsof de coronapandemie ook heeft aangetoond hoezeer de op solidariteit gebaseerde cohesie, die de 10 Geboden van de joods-christelijke traditie als fundament van de Europese cultuur heeft begrepen, aan het afbrokkelen is. Maar: “Niemand kan zichzelf alleen redden!”, roept paus Franciscus ons toe. Daarom moeten we ons niet alleen afvragen “wie of wat relevant is voor het systeem, maar ook wat relevant is voor mensen, relevant is voor het leven en relevant is voor het bestaan”, zoals Paul M. Zulehner uitlegde in een lezing op het Startseminar van EZA in 2021 in Wenen.

Hoewel EU-commissaris Helena Dalli voorstelde om vakantietijd in plaats van kersttijd te zeggen, willen wij als christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen Kerstmis aangrijpen om onze waarden in te brengen. Hoewel de coronapandemie Europa ernstig in beroering heeft gebracht, willen wij het komende jaar met hoop en vertrouwen tegemoet zien. Moge de roep van de engelen ons begeleiden: “Eer aan God in den hoge - en vrede aan de mensen op aarde!”

Hoofdstuk 2: OORDELEN

Volgens de triade van Jozef Cardijn betekent OORDELEN: Voor christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen en werknemersvertegenwoordigers kan het niet voldoende zijn om alleen maar de ellendige situatie van de armen en achtergestelden aan te klagen en te duiden. Zij hebben ook de taak zich een oordeel te vormen over het heersende onrecht. Een Duits gezegde luidt: “Alle theorie is grijs!” Maar daar kan men aan toevoegen: “Een praktijk zonder theorie is afgrijselijk!” Daarom is een goed onderbouwde handreiking nodig. Na het eerste hoofdstuk, waarin enkele van de uitdagingen van de 21e eeuw werden beschreven en waarin we werden uitgedaagd om goed te kijken, gaat het tweede hoofdstuk over oriëntatie, zoals die wordt geboden door een kompas of een vuurtoren. Kerken hebben al lang geen monopolie meer als het gaat om waarden en moraal, maar in een tijd waarin bijna alles in beweging is, kunnen kompas en vuurtoren zeer nuttige en soms zelfs levensreddende instellingen zijn. De volgende bouwstenen beschrijven doorheen de wereldwijde coronapandemie - omzeggens als een “Routekaart voor de Sociale Leer” - de zeven uitgangspunten van de “Christelijke Sociale Leer”.

BOUWSTEEN 13:

Wat bedoelen we met “Christelijke Sociale Leer”?

De strijd voor menselijke waardigheid en vrijheid loopt als een rode draad door de wereldgeschiedenis. Hij stond centraal in de vrijheidsstrijd van de arbeiders aan het begin van de industriële revolutie. Ook in de 21e eeuw, in een postindustriële samenleving, moet tegen een dreigende alomvattende economisering van alle levensterreinen altijd weer worden gezegd: “Wij zijn mensen met onvervreembare rechten en geen menselijk kapitaal dat naar believen beschikbaar is!” Voor christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen biedt de Christelijke Sociale Leer een stevig

waardenfundament. Volgens het hoogste beginsel van de Christelijke Sociale Leer “moet de mens de drager, de schepper en het doel van alle maatschappelijke instellingen zijn”. De volgende zeven beginselen van de Sociale Leer bieden een duidelijk kompas in ons vakbondswerk vandaag en in een veranderende wereld van de toekomst:

- **DE MENS STAAT VOOROP:** Een wereld waarin ieder mens met persoonlijke waardigheid en onvervreembare rechten wordt gezien als een “totaal kunstwerk”.
- **ALGEMEEN WELZIJN:** Een samenleving die voortbouwt op het algemeen welzijn en iedereen in staat stelt zijn of haar mens-zijn te realiseren.
- **ALGEMENE BESTEMMING VAN DE GOEDEREN:** Streven naar een zo eerlijk mogelijke verdeling, want de aarde is er voor alle mensen.
- **SUBSIDIARITEIT:** Meer subsidiaire versterking van kleine entiteiten zoals gezinnen en gemeenten, en minder centralisme.
- **PARTICIPATIE EN DEMOCRATIE:** Een opbloeiende democratie waarin de burgers actief participeren.
- **SOLIDARITEIT:** In de praktijk toegepaste solidariteit, waarbij mensen voor elkaar opkomen in “wederzijdse verantwoordelijkheid”.
- **DUURZAAMHEID:** Een beschaving van duurzaamheid, met een evenwicht tussen economische concurrentie, sociale bescherming en behoud van bestaansmiddelen.

Christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen willen dat mensen niet slechts worden gereduceerd tot hun arbeidskracht of slechts worden gezien als werkende consumenten. Tegenover de idee van de “dictatuur van het proletariaat” stellen wij in ons wereldbeeld de menselijke waardigheid op de

voorgond. Onze christelijk-sociale waarden zijn de beste basis voor een rechtvaardig vakbondsbeleid.

BOUWSTEEN 14: Het “sociale vraagstuk”

Christendom is ondenkbaar zonder naastenliefde. Zo hebben vele christelijke kloosterordes zich sinds hun oprichting gewijd aan de bijzondere ondersteuning van armen, zwakken en zieken. Eeuwenlang waren vele ziekenhuizen, scholen en niet in de laatste plaats de “kloostersoep” een uiting van het sociale engagement van de christelijke kerken. Toen met de omwentelingen van de industriële revolutie het lot van de arbeiders in de fabrieken het belangrijkste sociale vraagstuk werd, publiceerde paus Leo XIII in mei 1891 “Rerum Novarum”, de eerste sociale encycliek. De daarin gefundeerde Christelijke Sociale Leer vormt ook nu nog de basis van de waarden voor christelijk-sociale vakbonden en werknemersorganisaties.

In de 19e eeuw begon de “1e Industriële Revolutie” met de uitvinding van de stoommachine en de eerste fabrieken. De dramatische transformatie van een agrarisch-ambachtelijke naar een industriële samenleving bracht miljoenen verarmde en uitgebuite fabrieksarbeiders met zich en zorgde voor ontwrichting en onrechtvaardigheid. Zo werden honger, armoede en uitbuiting van de arbeiders het belangrijkste “sociale vraagstuk” en daarop kwamen verschillende antwoorden:

- Socialisme: Volgens de ideeën van Karl Marx leek een klassenstrijd de belangrijkste methode om het heersende onrecht te bestrijden. Het doel van het socialisme was om via revoluties verdere uitbuiting te voorkomen en te strijden voor meer rechtvaardigheid.
- Liberalisme: Het liberale antwoord op de uitdaging van het sociale leed was het benadrukken van de “vrijheid van het individu” en het niet tolereren van enige inmenging in economische of sociale zaken.

Volgens Adam Smith zou een “onzichtbare hand” de markt reguleren.

- Christelijk-sociaal antwoord: Het christelijk-sociale antwoord is te vinden in de eerste sociale encycliciek, “Rerum Novarum” van 1891. Terwijl het socialisme alles op revolutionaire wijze wilde controleren en het liberalisme alles “zijn gang wilde laten gaan”, wil de Christelijk-sociale Leer door bindende waardeopvattingen een opheffing van het sociale onevenwicht tot stand brengen.

Als christelijk-sociale vakbonden geven wij vorm aan een waardegericht beleid. Wij bouwen aan een solidaire samenleving en staan voor partnerschap en dialoog!

BOUWSTEEN 15: Dialoog

De voorkeursmethode - maar niet de enige - van ons werk is de “sociale dialoog”. Dit is intussen vastgelegd in de EU-Verdragen en wordt verder benadrukt in de “Europese pijler van sociale rechten”.

Helaas moeten we in het voorjaar van 2022 opnieuw expliciet een basisvoorwaarde voor elke dialoog noemen: vrede!

Daarom veroordelen wij krachtig elke oorlog. Militaire machtsontploffingen en het gebruik van gewapend geweld leiden tot dood en ellende. We kunnen de huidige mondiale problemen alleen samen oplossen. Dit vereist een Europese en wereldwijde samenwerking van de volkeren in alle crisishaarden. Oorlog is geen oplossing!

Om de tendens tot afscheiding tegen te gaan, moeten wij de dialoog cultiveren. Daartoe behoren kort samengevat de volgende regels:

- **Bereidheid tot praten:** Er is leven waar mensen met elkaar praten. Wie de dialoog niet zoekt of zelfs weigert, ontwijkt de dialoog en draagt bij tot de escalatie van het conflict.
- **De moeilijkheden van de waarneming zien:** Als twee mensen - of twee onderhandelende partijen - hetzelfde zien, hoeft dat niet hetzelfde te betekenen. Het kan ook heel anders waargenomen worden of gewoon verkeerd begrepen worden.
- **Dialoog als geschikt instrument:** In conflicten komen verschillende belangen en meningen tot uiting. Het gaat om de manier waarop conflicten worden beslecht.
- **Dialoog geeft iets prijs:** Het gaat altijd om het ontmoeten op ooghoogte en het accepteren van afwijkende standpunten.
- **Dialoog omvat ook verzoening:** Een bijna vergeten begrip, dat meer is dan een compromis of een verzoening van belangen. En het gaat er ook niet om de mening van de ander over te nemen. Het gaat veel meer om leven en laten leven.

De hele Christelijke Sociale Leer zou niet kunnen worden toegepast, als we niet uitgaan van de mens. Als we zijn onvervreembare waardigheid niet benadrukken en ons verzetten tegen de term “menselijk kapitaal”. Als we niet onthouden dat in de dialoog mensen elkaar in de ogen kijken, elkaar ernstig nemen en niet alleen zoeken naar een geweldloze manier van conflictoplossing maar die ook voortdurend in praktijk brengen. Zo is de “sociale dialoog” natuurlijk niet het enige - maar wel een bevoorrecht - instrument van de Christelijk-sociale Leer.

BOUWSTEEN 16: Routekaart voor een sociale leer - Inleiding

De lente van 2020 zal ongetwijfeld een speciale plaats krijgen in de geschiedenisboeken. Het coronavirus, waarvoor onmiddellijk na het verschijnen ervan geen medicijn of vaccinatie bestond, legde het openbare leven in grote delen van de wereld lam. In verschillende Europese landen stierven duizenden mensen. De Oostenrijkse federale regering reageerde in het voorjaar van 2020 met een “lockdown”. Omdat de bevolking - met de voorbeeldige betrokkenheid van de sociale partners - alle sluitingen en maatregelen steunde, kon erger voorkomen worden. Wekenlang lagen bedrijven stil, waren scholen gesloten en hadden de mensen te lijden onder beperkingen van de bewegingsvrijheid en het verbod op bezoek. In Oostenrijk, met ongeveer 8,9 miljoen inwoners, kregen meer dan een miljoen mensen werktijdverkorting opgelegd en waren er ongeveer 600.000 mensen werkloos. In zeldzame eensgezindheid spraken alle economische onderzoekers van de grootste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog. De vurigste wens zou dan ook kunnen luiden: Het beste is om snel een “comeback” te maken, zodat de economie zich herstelt, de leerlingen de gemiste stof inhalen en alles snel weer bij het oude is!

Maar is dat echt wat we willen? Een snel en luidruchtig leven? Of juist: alsmaar sneller, alsmaar luider? En zo terugkeren naar het leven dat we tot nu toe “normaal” hebben genoemd? Of nemen we het risico om te starten met een “routekaart” die ook haltes kent die uitnodigen tot nadenken. Laten we goede dingen ontdekken die alleen in moeilijke tijden hun deugdelijkheid bewijzen. En tegelijkertijd dingen die voorheen onmisbaar leken maar eigenlijk helemaal niet ontbreken.

In Venetië zwommen tijdens de eerste lockdown in 2020 weer vissen in de kanalen, werden op de Bosporus dolfijnen gezien in plaats van olietankers en werd de blauwe lucht niet doorkruist door vliegtuigen - allemaal aanwijzingen voor mogelijke veranderingen. Willen we dus niet

“automatisch” terugvallen in oude patronen, dan is een collectieve bezinning nodig over “Dat wat beter blijft!”, zoals de titel luidt van een lied van de vier zangers van de Duitse a-capellagroep Maybebop. Als we nadenken over de essentie, dan kunnen de waarden die wij als christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen putten uit de “Christelijke Sociale Leer” nuttige haltes zijn op de weg naar een “nieuwe normaliteit”: waarden die echt tellen!

BOUWSTEEN 17: De mens staat voorop

Een wereld waarin ieder mens wordt gezien als een “totaal kunstwerk” met persoonlijke waardigheid en onvervreembare rechten.

Ongeveer 100 jaar geleden moedigde Jozef Cardijn met zijn oprichting van de “Christelijke Arbeidersjeugd - CAJ” de jongeren en fabrieksarbeiders aan door ze op te roepen: “Elke jonge arbeider is meer waard dan al het goud op aarde!” Helaas kende de Europese geschiedenis in de vorige eeuw twee verschrikkelijke wereldoorlogen en daarna de verdeling van het continent door het “Ijzeren Gordijn”, dat pas in 1989 viel. Dit verdeelde Europa in mensen die het geluk hadden in het vrije Westen te leven en mensen in het “Oostblok”, die decennialang van hun levenskansen werden beroofd door de communistische dictaturen. Sinds de val van de Berlijnse Muur gaan er echter steeds meer stemmen op die beweren dat zonder het “reëel bestaande socialisme” een vorm van kapitalisme die zich alleen met winstmaximalisatie bezighoudt, wereldwijd en dus ook in Europa de overhand zou hebben gekregen. Maar zie: met het coronavirus liep het helemaal anders! Veel regeringen in de EU trokken aan de noodrem van de tot dan toe geldende bezuinigingsprogramma’s in de nationale begrotingen en gaven daarmee “voorrang” aan het volk!

Natuurlijk ontkracht dit de regels van de economie niet en zullen we in de toekomst evenwichtige begrotingen en ordelijke overheidsfinanciën moeten blijven hebben, maar wanneer de ministers van Financiën in de

EU letterlijk zeggen: “Kost wat het kost” - omdat de gezondheid en het (over)leven van mensen prioriteit hebben, dan wordt deze eerste halte van de sociale leer niet alleen bereikt, maar ook uitgevoerd. En tegen zij die alweer kritiek beginnen te leveren op de kosten die deze consequente houding veroorzaakt, dient men te zeggen: Er zijn domeinen die we niet mogen onderwerpen aan de alomtegenwoordige kosten-batenberekening van de economie, die we buiten deze “berekening” moeten houden.

Een lichtend voorbeeld is de zondag, die ons er wekelijks aan herinnert dat de vraag ontoelaatbaar is wat het kost om op een dag eens niet te werken. Als we de zondag kunnen redden in het “nieuwe normaal” als een dag die staat voor andere waarden dan die welke over de toonbank gaan, dan zijn we erin geslaagd iets beslissends te bereiken voor de “mens als totaal kunstwerk”.

BOUWSTEEN 18: Algemeen welzijn

Een samenleving die voortbouwt op het algemeen welzijn en iedereen in staat stelt zijn of haar menselijkheid te realiseren.

“Vraag niet wat uw land voor u kan doen. Vraag wat u voor uw land kunt doen” is een vaak geciteerde zin uit de inaugurele rede van de Amerikaanse president John F. Kennedy uit 1961. De coronacrisis wierp ons abrupt in het spanningsveld tussen de uitoefening van onze persoonlijke vrijheden en onze eigen belangen en die van onze medeburgers en het land als geheel. Tot de waardigheid, eenheid en gelijkheid van alle mensen behoort natuurlijk ook hun gezondheid. In de EU-landen hebben we besloten tijdelijk af te zien van persoonlijke vrijheden om de gezondheid te beschermen, met name van mensen die door een virusinfectie bijzonder bedreigd zouden worden wegens hun reeds bestaande aandoeningen of hun hoge leeftijd.

Veel regeringen sloegen deze weg tijdens het voorjaar van 2020 in, de bevolking steunde dit in grote mate en nam daarmee de verantwoordelijkheid voor het algemeen belang op zich. Dit is des te opmerkelijker omdat aan het begin van de 21e eeuw en het “digitale tijdperk” in veel landen het gevaar bestaat dat de verwijzingen naar betekenis en werkelijkheid verloren gaan. Digitalisering leek eerder een levensstijl te versterken die uit gemakzucht, onverschilligheid en roekeloosheid geen verantwoordelijkheid meer wil erkennen. Maar in het licht van de mondiale uitdagingen - globalisering, digitalisering, klimaatverandering en demografische veranderingen - zal een knop met de tekst “Click here to save the world!” niet volstaan. De crisis heeft ons eraan herinnerd dat verantwoordelijkheid nemen ongemakkelijk is en dat het vaak riskant lijkt om onze “comfort-zone” te verlaten.

Het coronavirus heeft zich razendsnel over de hele wereld verspreid. Daarom moet men ook het algemeen belang in een wereldwijd perspectief zien en mondiaal verspreiden en moet men streven naar een humane globalisering. Om een universeel algemeen belang te creëren, met respect voor en behoud van de historische en culturele kenmerken van elk land, zijn opnieuw een hogere internationale orde en stabielere betrekkingen tussen staten nodig in een “nieuwe normaliteit”. Het basisidee hier zou een andere zin kunnen zijn uit de bovengenoemde inaugurele rede van Kennedy: “Als een vrije maatschappij de vele armen niet kan helpen, kan zij de weinige rijken niet redden.”

BOUWSTEEN 19: Eerlijke verdeling

Streven naar een zo eerlijk mogelijke verdeling, want de aarde is er voor alle mensen.

Het beroemde citaat van Mahatma Gandhi, “De wereld heeft genoeg voor ieders behoeften, maar niet voor ieders hebzucht”, heeft tijdens de coronacrisis bewezen dat het nog altijd geldt. Eigenlijk staat de “algemene be-

stemming van de goederen” van onze aarde bekend als een kenmerkend beginsel van de Sociale Leer. Ieder mens moet de mogelijkheid hebben om gebruik te maken van de goederen die voor zijn ontwikkeling noodzakelijk zijn. Voorbeelden hiervan zijn de natuurlijke en menselijke omgeving, drinkbaar water, schone lucht, maar ook de toegang tot informatie, kennis en onderwijs.

Op ten minste twee manieren hebben wij in Europa tijdens de “corona-noodtoestand” de eerlijke verdeling van goederen opgeofferd ten voordele van angst en hebzucht: door het “hamsteren” van veel burgers en de “exportverboden” van individuele regeringen. Landen zoals Frankrijk en Duitsland die een exportverbod op medische goederen (beschermende pakken, maskers, enz.) hebben ingesteld, moeten zich afvragen hoe dit kan worden gerechtvaardigd. Moeten aan het begin van de 21e eeuw en tussen EU-lidstaten de Duitse gezondheid en het Duitse leven werkelijk meer bescherming verdienen dan het leven aan de andere kant van de grens, d.w.z. het Poolse, Tsjechische of Oostenrijkse leven? En als men denkt aan de lege schappen omdat - in een mengeling van angst en hebzucht - conserven, meel en toiletpapier in overvolle winkelwagentjes werden gehamsterd, blijft er niets anders over dan schaamte over dit ontmaskerend gedrag.

De Sociale Leer roept ons op tot het tegenovergestelde, namelijk om onze medemensen - vooral de armen - niet te vergeten. Paus Gregorius de Grote schreef hierover: “Want wanneer wij de behoeftigen voorzien in hun levensbehoeften, geven wij hun terug wat van hen is en geven wij niet weg wat van ons is. Wij lossen veeleer in wat we aan de rechtvaardigheid verschuldigd zijn in plaats van een werk van barmhartigheid te verrichten.” Zelfs tijdens de grootste crisis is angst geen goede raadgever. Voor een “nieuw normaal” moeten we ons gedrag baseren op wederzijds vertrouwen. Dit houdt in dat contracten moeten worden nagekomen, dat we op elkaar kunnen vertrouwen en dat we de armsten niet uit het oog verliezen. De Oostenrijkse emeritus bisschop Johann Weber van het bisdom Graz-Seckau, die in mei 2020 overleed, gaf het goede voorbeeld

met de slotzin van zijn preek: “Vertrouwen heeft een langere adem dan angst!”

BOUWSTEEN 20: Subsidiariteit

Meer subsidiaire versterking van kleine entiteiten zoals gezinnen en gemeenten, en minder centralisme.

Hoe log en vreemd het woord “subsidiariteit” ook klinkt, het is zeer inzichtelijk. De “nuttige bijstand” (afgeleid van het Latijnse “subsidium” - hulp) is hulp bij zelfhulp en kent altijd twee kanten: Enerzijds mag alles wat kleinere entiteiten zoals gezinnen en gemeenschappen zelf bereiken hun in geen geval worden afgenomen. Anderzijds is het de taak en de plicht van grotere entiteiten, zoals staten of de EU, om bijstand te verlenen waar de “kleintjes” het moeilijk hebben. Dit is een essentiële evenwichtsoefening voor onze sociale orde. Een sociale orde die voortdurend moet vechten tegen het gevaar van buitensporig centralisme en tegelijkertijd noodzakelijke hulp niet mag weigeren.

In het voorjaar van 2020 zagen we beide kanten tijdens de coronacrisis: In veel gezinnen zijn tot nu toe bijna vergeten kwaliteiten naar voren gekomen. Met energie en creativiteit werd “thuisonderwijs” elke dag opnieuw uitgevonden voor de kinderen, vaak naast het verplaatsen van het kantoorwerk naar het “thuiskantoor” en het beheren van alle huishoudelijke taken. Ook burens groeiden dichter naar elkaar toe, namen verantwoordelijkheid voor elkaar op en bekommerden zich duidelijk meer om medemensen die alleen en eenzaam zijn. Hoe verrassend en positief deze gedragingen ook waren, tegelijkertijd heeft de crisis de zwakheden van de EU genadeloos blootgelegd. Het virus heeft Europa niet als een invasieve plant overwoekerd, maar sommige regio's massaal getroffen - met duizenden doden als gevolg - en andere slechts heel licht. Hier zou een onmiddellijke “brandweerooperatie” nodig zijn, waarbij artsen, verpleegkundigen en medische voorraden met “blauwe lampen” uit minder ge-

troffen gebieden naar de “brandhaarden” zouden komen om de crisis met een gezamenlijke inspanning te bedwingen. In plaats daarvan lijken alle lidstaten van de EU het woord “Unie” uit hun bewustzijn te hebben verdrongen en voerden ze hun eigen programma’s binnen de nationale grenzen uit.

Het is duidelijk wat we anders en beter moeten doen op basis van deze ervaringen in een “nieuw normaal”. Onze burens zullen ook na corona nog altijd eenzaam zijn, onze dierbare gezinnen hebben liefde nodig om te leven en de EU moet worden hervormd!

BOUWSTEEN 21: Levende democratie

Een bloeiende democratie waaraan de burgers actief deelnemen.

“Een speciale zorg voor ons is de Europese dimensie van verbondenheid. In plaats van 25 jaar lidmaatschap van de EU te vieren en daarmee een grotere vrijheid om elkaar in de Schengenzone te ontmoeten, werden we geconfronteerd met gesloten grenzen. De strijd tegen de pandemie laat eens te meer zien hoe belangrijk maar ook hoe kwetsbaar ons gemeenschappelijk Europa is”, schreven de Oostenrijkse bisschoppen in hun pastorale brief voor een “geestelijk vernieuwde normaliteit” in de zomer van 2020. Democratie staat en valt met de actieve medeverantwoordelijkheid van burgers, als individuen, maar ook als maatschappelijke groeperingen zoals politieke partijen. Daarom is democratische bewustmaking een van de grote zorgen van een zelfverantwoordelijke, vrije samenleving, ook en vooral van een christelijk-sociale vakbeweging. De coronacrisis heeft aan het licht gebracht hoe onhoudbaar het “gemeenschappelijke” is in de EU, die schijnbaar door verdragen wordt gewaarborgd, omdat - bijna reflexmatig - de grenzen van de nationale staten weer werden opgetrokken.

Dit is des te verbazingwekkender omdat de natiestaten aan het begin van de 21e eeuw steeds meer ter discussie worden gesteld. Enerzijds omdat

mondiale uitdagingen zoals de klimaatcrisis niet door individuele natie-staten kunnen worden beheerst, maar continentale en zelfs mondiale oplossingen vereisen. Anderzijds omdat digitale “platforms” - eveneens mondiaal optredend - door middel van nieuwe afhankelijkheden voormalige staatsburgers tot gebruikers en “followers” reduceren die - zoals de Duitse filosoof Christoph Türcke schrijft - “uit digitale trouw op weg zijn naar een nieuwe mondiale tribale samenleving”. Ook talrijke samenzwe-ringstheorieën hebben zich razendsnel verspreid via het internet.

De taak om de democratie in de EU te versterken is enorm, zelfs 75 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, en de eis van de voormalige Oostenrijkse kanselier dr. Wolfgang Schüssel is plausibel: “We moeten aan een Europa op grotere schaal denken!” Als we willen dat de democratie in een “nieuw normaal” tot bloei komt, mogen we de EU niet laten verworden tot een project van de EU-commissarissen, maar moeten we ons als actieve burgers inzetten voor een hartstochtelijke samenwerking tegen nationalistische staatkundige versnippering. Het gaat niet om meer of minder EU, maar om een betere EU!

BOUWSTEEN 22: Solidariteit

In de praktijk toegepaste solidariteit, waarbij mensen voor elkaar opkomen in “wederzijdse verantwoordelijkheid”.

De zin “Voor het virus is iedereen gelijk!” is gemakkelijk gezegd, zei Paul M. Zulehner in juni 2020 tijdens de “Weizer Pfingstvision”, een grote pinksterbijeenkomst in het Oostenrijkse Weiz. En hij ging verder: “Voor het virus is iedereen gelijk. Maar het virus treft niet iedereen op dezelfde manier!” Het treft de zwarte mensen in de VS meer dan de blanke. Het rijke Europa kan zichzelf veel beter helpen dan het economisch noodlijdende Ecuador. En de Noord-Koreaanse dictator Kim Jong-un kan in zijn luxe privé-trein naar een beschermde badplaats reizen. Mensen opeengepakt in vluchtelingenkampen hebben deze mogelijkheden niet. Het co-

ronavirus legt het heersende onrecht in deze “ene wereld” onverbloemd bloot.

Hier is solidariteit nodig, als een persoonlijke houding met universeel bereik en tegelijkertijd als een structureel beginsel van de samenleving waarin mensen voor elkaar opkomen in “wederzijdse verantwoordelijkheid”. Solidariteit die oproept om zich in te zetten voor hen die meer door het virus worden getroffen dan anderen. Omdat de globalisering ons al lang tot burens heeft gemaakt zonder dat we elkaar eigenlijk kennen en zonder verantwoordelijkheid voor elkaar te nemen, is dit begrip van solidariteit geen sociaal-romantische optie maar een overlevingsstrategie zonder alternatief. Of moeten de wereldwijde netwerken echt beperkt blijven tot “Youtube en Youporn”?

Solidariteit impliceert een vastberaden belangstelling voor en een daadwerkelijk engagement voor het leven en het welzijn van andere mensen. Ze staat voor gerechtigheid die vrede schept. Psalm 85 zegt: “Gerechtigheid en vrede, zij kussen elkaar.” Dat betekent voor ons en voor alle politici: In plaats van in “zondagstoespraken” voortdurend tot solidariteit op te roepen, moeten er zeer concrete stappen worden gezet om meer rechtvaardigheid te garanderen. Alleen zo kan de solidariteit groeien. In een “nieuwe normaliteit” moeten we de coronabesmetting achter ons laten om ons te laten besmetten door een “pandemie van solidariteit”, stelt Paul M. Zulehner voorop. Dit betekent niet een gevoel van vaag medelijden of oppervlakkige emotie over het vele leed, maar een vaste en constante vastberadenheid, een houding. In een boek schrijft de voormalige Oostenrijkse politicus Matthias Strolz: “De laatste vrijheid die we altijd hebben is de houding die we aannemen ten opzichte van de omstandigheden.”

BOUWSTEEN 23: Duurzaamheid

Een beschaving van duurzaamheid, in evenwicht tussen economische concurrentie, sociale bescherming en behoud van bestaansmiddelen.

“De ecologische ommekeer die nodig is om een dynamiek van duurzame verandering tot stand te brengen, is ook een gemeenschappelijke ommekeer”, schrijft paus Franciscus in de encycliek “Laudato Si”. Nog voordat de wereldwijde coronacrisis ons allemaal tot een “adempauze” dwong, werden dankzij de door Greta Thunberg opgerichte beweging “Fridays for Future” de dode rivieren, de gekapte Amazonebossen, de rampzalige vervuiling van de wereldzeeën, de smeltende poolkappen, de stormen en overstromingen en alle andere klimaatrampen onder de aandacht gebracht.

Het is duidelijk dat de klimaatcrisis voor de mensheid de grootste uitdaging sinds generaties is. Onze habitat, ons “gemeenschappelijk huis” zoals paus Franciscus het noemt, onze biosfeer, staat op instorten. Als het zo doorgaat, zal onze planeet niet lang meer bestaan en dan hebben we geen toekomst meer. In een boek over de gevolgen van de coronacrisis beschrijven drie artsen - Rudolf Likar, Georg Pinter en Herbert Janig - uit Karinthië, een regio in het zuiden van Oostenrijk, de tweesprong waarop we nu staan aldus: “De mens kan bepalen of hij deze wereld verdient en terugkeert, of dat het niet beter is om met een gigantische zucht afscheid te nemen van deze planeet, zodat de eencelligen opnieuw kunnen beginnen; met het grote experiment van het leven.” Als de toekomst van de mensheid inderdaad massaal wordt bedreigd door onze manier van leven en werken, dan betekent een inleiding tot de sociale levenskennis, socialisatie, geen menswording voor het individu en toekomst voor de samenleving, maar precies het tegenovergestelde. Paul M. Zulehner zei ooit over de acute situatie van de menselijke samenleving: “We moeten absoluut nieuwe levenspatronen ontsluiten. In de hoop de samenleving te veranderen zodat ze weer toekomst heeft.”

In een “nieuwe normaliteit” moeten we sneller toewerken naar een wereldwijde “ecosociale markteconomie” die een nieuw evenwicht zoekt en vindt tussen een - in elke vrijemarkteconomie plaatsvindende - eerlijke concurrentie, een rechtvaardig regelgevingskader in de verzorgingsstaat en de levensnoodzakelijke bescherming van het milieu. Alleen zo kunnen we van een “roofbouwbeschaving” overgaan naar een “duurzaamheidsbeschaving”!

BOUWSTEEN 24: **Routekaart voor de Sociale Leer - Conclusie**

De waarden van de “Christelijke Sociale Leer” nodigden ons uit tot nadenken in het voorjaar van 2020. Zelfs als we met “huid en haar” in het marktstelsel lijken vast te zitten, kunnen we ons toch afvragen waar we met ons hart en onze hersenen naartoe willen. In dit verband biedt de Sociale Leer waardevolle richtsnoeren voor een “nieuwe normaliteit” - tijdens en na het beheer van crises.

DE MENS STAAT VOOROP: We moeten domeinen in stand houden die we niet onder de kosten-batenanalyse van de economie mogen laten vallen, want de menselijke waardigheid staat op het spel. Een voorbeeld hiervan is het geschenk van de zondag.

ALGEMEEN WELZIJN: De globalisering mag niet uitsluitend gericht zijn op economische behoeften, maar moet een universeel algemeen welzijn creëren. Hiervoor zijn internationale regelgevingskaders nodig.

EERLIJKE VERDELING: Ieder mens moet de mogelijkheid hebben om gebruik te maken van de goederen van de aarde die nodig zijn om te leven. Dit vereist een beheersing van angst en hebzucht en de ontwikkeling van wederzijds vertrouwen.

SUBSIDIARITEIT: In veel gezinnen zijn tijdens de crisis grootse dingen gepresteerd. Voor de toekomst moet de economische, sociale en culturele leefruimte voor gezinnen worden gewaarborgd. En er is een sociaal evenwicht nodig.

IN DE PRAKTIJK TOEGEPASTE DEMOCRATIE: Om de democratie in de EU te versterken, mogen we de EU niet laten verworden tot een project van de EU-commissarissen, maar moeten we ons als actieve burgers politiek engageren.

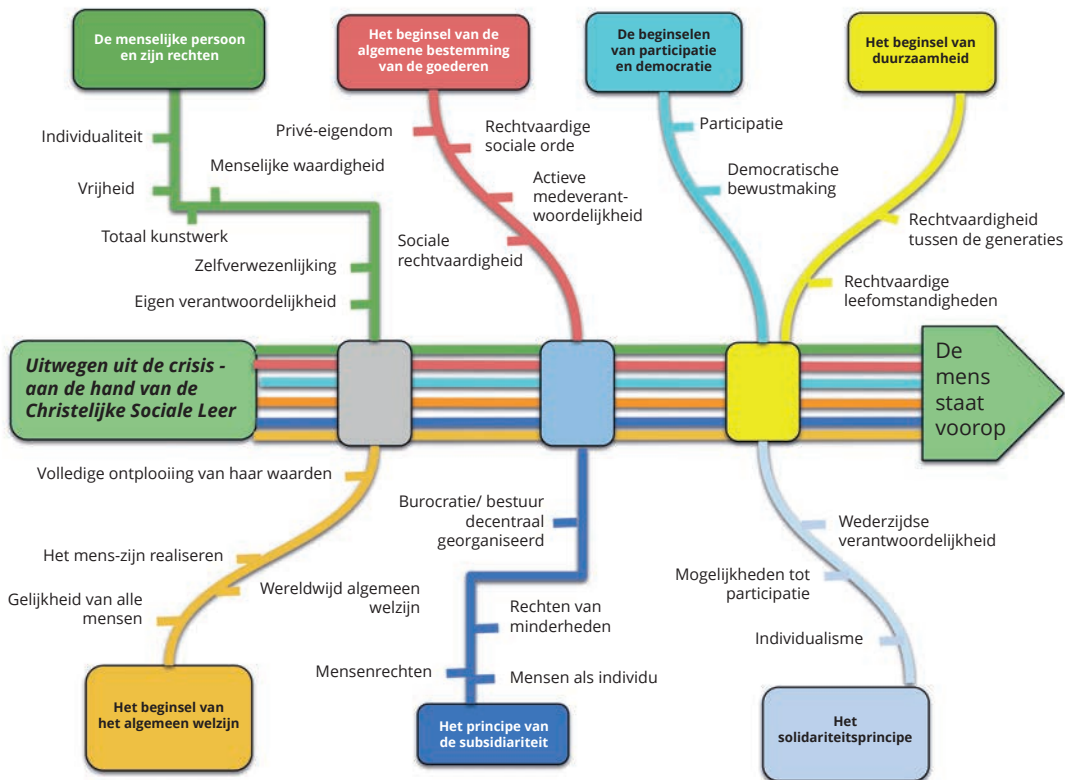
SOLIDARITEIT: De wereldwijde pandemie trof mensen op compleet verschillende manieren en legde onrechtvaardigheid bloot. Nu moet er een “pandemie van solidariteit” volgen die rechtvaardigheid bevordert om solidariteit te laten groeien.

DUURZAAMHEID: Bij de nieuwe start na het economisch dieptepunt moeten we in plaats van een “vrije markt” een “eerlijke markt” creëren die een nieuw evenwicht tot stand brengt tussen economie, verzorgingsstaat en milieubescherming.

Elke reflectie en elke koersbepaling biedt de kans om van richting te veranderen. Tijdens de crisis werden vooral drie tekorten in onze samenleving duidelijk: het gebrek aan rechtvaardigheid, het gebrek aan gemeenschap en het gebrek aan zingeving. Maar achter deze bedreigingen worden nieuwe “tekenen van leven” zichtbaar, die Paul M. Zulehner “sporen van de hemel” noemt. Hij moedigt ons aan om vooruit te kijken: “Verdiep jullie leven, verlaat de nauwe gevangenis van jullie angst en word echt solidaire en liefdevolle mensen!”

De “Christelijke Sociale Leer”, onze waarden en beginselen, vormen de bakens en het kompas van ons vakbondsbeleid. Uitgaande van deze basis moeten we nieuwe antwoorden vinden voor de 21e eeuw en voor het overwinnen van de huidige crises. De moderne mondiale uitdagingen zijn: digitalisering, demografische ontwikkeling, globalisering, klimaatverande-

ring en het behoud van vrede en democratie. De christelijk-sociale vakbonden en werknemersbewegingen vertrouwen daarbij op de mens met zijn onaantastbare waardigheid, niet op ideologieën. Wij bouwen verder op het engagement van kleine entiteiten, niet op het handelen van anonieme apparaten. Omdat wij geen samenleving van egoïsten willen, zetten wij ons in voor samenwerking!

Hoofdstuk 3: Handelen

Volgens de triade van Jozef Cardijn betekent HANDELEN: De twee vorige stappen (ZIEN/OORDELEN) leiden noodzakelijkerwijs tot handelen, tot het opkomen voor mensen die van hun rechten en levenskansen verstoken blijven. Voor christelijk-sociale vakbonden moeten en mogen waarden niet alleen dienen als versiering, zoals de gouden sterren op een blauwe achtergrond in een barok kerkgewelf. Alleen het handelen laat zien of christelijk-sociale vakbonden hun waarden werkelijk in de praktijk toepassen!

Hieronder staan drie speerpunten waarrond onze EZA-lidorganisaties in toenemende mate betrokken zullen worden bij de “sociale dialoog” in hun respectieve land:

- DIGITALER WORDEN: De toekomst van werk in het digitale tijdperk
- GROENER WORDEN: Ecosociale markteconomie als model voor de toekomst
- SOCIALER WORDEN: Gezin; verenigbaarheid van werk en gezin

“Niets ter wereld is zo krachtig als een idee waarvan de tijd gekomen is” (Victor Hugo): Als we - na het overwinnen van de huidige crisis - niet willen terugvallen in “oude patronen” van onze manier van leven en werken, omdat deze manier van leven de toekomst van onze planeet bedreigt, dan moet er een proces van verandering op gang komen. In de digitale wereld van de toekomst zullen er volledig nieuwe functieprofielen zijn die navenante randvoorwaarden vereisen. Enerzijds moeten de stappen die de EU-Commissie reeds in gang heeft gezet om de klimaatdoelstellingen te bereiken, krachtig worden voortgezet, anderzijds moeten de daarmee gepaarde gaande lasten en kosten zo eerlijk mogelijk worden verdeeld. Het is dan ook waarschijnlijk geen toeval dat de derde pijler van

het wederopbouwplan van de Amerikaanse regering ook voorziet in de versterking van de gezinnen, want een sociaal scheefgetrokken situatie is op dit vlak alsmaar duidelijker geworden. Europa zal in de toekomst zijn eigen weg blijven volgen, wat ons duidelijk onderscheidt van andere economische blokken, zoals de VS of China. De richting voor die weg zal mee worden bepaald door de organisaties die lid zijn van EZA. Zij zullen betrokken worden bij de sociale dialoog in hun land en elkaar wederzijds versterken in het EZA-netwerk.

DIGITALER WORDEN:

De toekomst van werk in het digitale tijdperk

De arbeidswereld is fundamenteel aan het veranderen. De industriële productie is al lang niet meer het enige domein dat massale veranderingen ondergaat door de digitalisering. De digitalisering dringt nu door in alle sectoren van werk en leven.

Het tempo van de digitale penetratie op alle gebieden van het leven is enorm en de uitdagingen zijn groot. Veel werkvormen verliezen hun lokale en tijdelijke banden. Deze grote mate van mogelijke flexibilisering brengt weliswaar grote kansen maar ook veel risico's met zich. In de toekomst zullen machines nog meer activiteiten kunnen uitvoeren. Activiteiten die voorheen voorbehouden waren aan hooggekwalficeerde medewerkers. In de nabije toekomst zullen geavanceerde softwareproducten veel besluitvormingsprocessen kunnen voorbereiden door (steeds meer) bestaande en gemakkelijk beschikbare digitale gegevens te evalueren. Robots leren cognitieve vaardigheden te simuleren en empathie te laten zien.

BOUWSTEEN 25: De digitale revolutie

De hoeveelheid beschikbare gegevens neemt alsmaar sneller toe. Gegevens zijn de grondstof van de 21e eeuw. Big data is het modewoord dat we altijd weer tegenkomen. De digitalisering van alle domeinen van het leven maakt een volledig nieuwe kijk op feiten mogelijk. Deze ontwikkeling staat nog maar aan het begin, het begin van de digitale revolutie!

Enkele cijfers illustreren de snelle veranderingen die wij momenteel ondergaan: Elke vijf jaar verdubbelt de wereldwijd beschikbare kennis. In sommige domeinen duurt dit slechts negen maanden. De helft van deze verworven kennis blijft maximaal vier jaar actueel. Wat de technologische vooruitgang betreft, voorspelt de EU-Commissie dat over tien jaar ongeveer 80% van de huidige technologieën door nieuwe zullen zijn vervangen. Beroepsprofielen zullen veranderen of kunnen zelfs helemaal verdwijnen.

Impact op de arbeidswereld

Zowel in de industriële productie als in de productie van materiële goederen nemen computergestuurde machines en robots steeds meer en vollediger productieprocessen over die vroeger door mensenhanden werden uitgevoerd. Beroepsprofielen zullen fundamenteel blijven veranderen of helemaal verdwijnen, denken we bijvoorbeeld aan: gereedschapsmaker, monteur, draaibankwerker, drukker, enz.

Enerzijds schept dit de mogelijkheid om de delocalisatie van productie naar lagelonenlanden terug te draaien, anderzijds compenseren nieuw gecreëerde banen niet de banen die verloren zijn gegaan. Slechts enkelen profiteren van de stijgende productiviteit.

Alsmaar meer werkprocessen worden door softwareprogramma's afgehandeld. Beslissingen die vroeger door hooggekwalificeerde medewerkers werden genomen, worden nu genomen door softwareprogramma's op basis van een schat aan digitaal beschikbare informatie.

In bijna alle sectoren en bedrijfstakken kan werk worden losgekoppeld van plaats en tijd. Dit resulteert in meer flexibiliteit (werktijden, enz.), waarvan zowel werknemers als werkgevers idealiter kunnen profiteren. Twee belangrijke thematische gebieden winnen aan belang:

Telewerk: Intussen zijn er in veel collectieve arbeidsovereenkomsten en in de overheidssector zeer goede wettelijke regelingen die er in hoofdzaak op gebaseerd zijn dat telewerk alleen in onderling overleg kan worden ingevoerd. Daarbij moeten nauwkeurige regels in acht worden genomen.

Crowdsourcing of crowdworking: De term crowdsourcing is ontstaan uit CROWD en OutSOURCING. Dat zegt al veel: het is een manier voor bedrijven om activiteiten die met computers gedaan kunnen worden, uit te besteden aan dienstverleners. Dit model kent geen sectorale grenzen. In principe komt al het werk dat met een computer kan worden gedaan in aanmerking voor "crowdsourcing". Kleine en middelgrote ondernemingen maken steeds meer gebruik van deze mogelijkheid en optimaliseren zo de kosten - ten koste van de vaste banen. De wereldwijde concurrentie leidt tot een volledig ongereguleerde prijzenoorlog, waardoor de arbeidsomstandigheden precair dreigen te worden. De nadruk ligt nu alleen en uitsluitend op de werkprestaties. De persoon erachter wordt nauwelijks nog opgemerkt.

Uitgebreide controleopties vereisen uitgebreide waarborgen. Er moet voor worden gezorgd dat controlemaatregelen die de menselijke waardigheid aantasten, verboden zijn. Door de beschreven ontwikkelingen zullen op grote schaal banen verloren gaan. Men moet ervan uitgaan dat er aanzienlijk minder nieuwe banen zullen worden gecreëerd.

Hoewel robots in de toekomst complexe menselijke vaardigheden kunnen simuleren, zal menselijke aandacht in veel beroepen nog steeds onvervangbaar zijn. Zo kan de digitalisering - vooral in de gezondheids- en sociale sector - een kans zijn voor beroepsgroepen die momenteel zwaar onder druk staan.

BOUWSTEEN 26: Centrale vragen van de digitalisering

Konrad Paul Liessmann schreef over dit onderwerp in een veelgeprezen lezing: “Eén ding kan met zekerheid worden gezegd: We stevenen af - en ik zou zeggen dat dit een groot voordeel is - op een samenleving waarin we eigenlijk meer vrijheid, een toename van vrijgevigheid, meer vrije tijd zouden moeten kunnen realiseren, omdat zoveel activiteiten machinaal kunnen worden uitgevoerd. En ik stel u nu al de vraag: Waarom merken we daar niets van? Waarom merken we niets van het feit dat we onze industriële productieprocessen hebben geautomatiseerd, dat we oneindige creativiteit in onze economie hebben laten instromen, uiteindelijk het doel van alle automatisering? Dat was ook een idee van de bourgeoisie, de economische bourgeoisie. Vanaf het begin was het de bedoeling om mensen te ontlasten van werk. Waarom slaakt onze samenleving dan geen grote zucht van verlichting omdat we dankzij onze technische productiviteit nu meer mogelijkheden hebben om ons te richten op de echte dingen in het leven, in ons bestaan?”

Centrale vragen:

Waar vindt de WAARDECREATIE plaats en waar gaat het geld naartoe?

In plaats van de vroegere starre waardeketen zullen in de toekomst dynamische waardescheppingsnetwerken ontstaan als gevolg van de digitalisering. Platforms voor dienstverleners genereren waarde in bijna elk land ter wereld. Er moet voor worden gezorgd dat ook een overeenkomstige belasting wordt betaald en dat het geld niet wegsijpelt naar de “belastingparadijzen”. Bovendien moeten gelijke voorwaarden worden geschapen voor binnenlandse dienstverleners (socialezekerheidsbijdragen, enz.).

Hoe wordt de WINST uit arbeidsinzet en inzet van bedrijfsmiddelen eerlijk verdeeld?

Als de winst uit arbeidsinzet afneemt en die uit de inzet van bedrijfsmiddelen toeneemt, moeten nieuwe manieren worden gevonden om deze winst eerlijk te verdelen. Dit verdelingsprobleem moet in ieders belang worden aangepakt. En daarbij mogen er geen taboes zijn.

Hoe wordt de FINANCIERING van de socialezekerheidsstelsels voor de toekomst gewaarborgd?

Zelfs als er in de toekomst minder werk zal zijn, moet de financiering van de socialezekerheidsstelsels gewaarborgd blijven. Daarom moeten nieuwe financieringsmogelijkheden worden uitgewerkt. De huidige financiering gekoppeld aan betaald werk is te beperkt.

BOUWSTEEN 27: Actieterreinen van de digitalisering

Sinds ongeveer 150 jaar is ons sociale vangnet in Europa gekoppeld aan het arbeidscontract. Zowel in individuele als collectieve arbeidsovereenkomsten komen werkgevers en werknemers overeen om naast het loon voor de verrichte arbeid belastingen aan de staat en socialeverzekeringsbijdragen te betalen. In veel Europese landen worden zo de risico's van ziekte, ouderdom, werkloosheid en arbeidsongevallen solidair en gezamenlijk gedragen in een - vaak zelf beheerd - systeem van sociale zekerheid. Als de voorspellingen over het verlies van veel banen door robots en computers juist zijn, zou dit sociale stelsel sterk in gevaar komen.

In het digitale tijdperk wordt werken op elke plaats en op elk moment mogelijk; het vereist alleen toegang tot het internet. Dit roept echter talrijke nieuwe vragen op:

Wie is in de toekomst de werkgever of de werknemer? Ontstaat er bij elke opdracht via het internet een rechtsgeldige arbeidsverhouding? In welke natiestaten moeten in de toekomst belastingen en sociale bijdragen worden afgedragen, wanneer het werk via het internet wereldwijd wordt verspreid?

Door de immense hoeveelheid beschikbare gegevens moet de bescherming van de privacy in een volledig nieuw licht worden bekeken. Iedereen heeft het recht om zelf te beslissen over het gebruik van alle gegevens die op hem of haar betrekking hebben. De bescherming van dit recht moet onder staatstoezicht blijven en een onderdeel blijven van de rechtsstaat. De vakbonden moeten steeds meer gebruik maken van de nieuwe technologieën (internet, digitalisering, enz.) en volledig nieuwe organisatievormen ontwikkelen. Enerzijds kunnen zij gerichte desinformatie (“fake news”) bestrijden door kwalitatief hoogwaardige informatie te verstrekken (bijvoorbeeld: alle lopende cao’s). Anderzijds kunnen online kanalen ook beter worden gebruikt voor campagnes of protestacties. Bovendien biedt het internet de ledenorganisaties volledig nieuwe mogelijkheden tot inspraak (bijvoorbeeld: aanpassing van de organisatievorm, enquêtes, stemmingen, enz.) Ook moet bijzondere aandacht worden besteed aan het feit dat de digitalisering in de verschillende sectoren in een heel verschillend tempo verloopt.

Het is een belangrijke taak voor alle democratieën om ervoor te zorgen dat alle burgers vrije toegang hebben tot het internet. Daarnaast moet de overheid investeren in zowel de verdere uitbreiding van de infrastructuur (glasvezelkabels, 5G-netwerk, enz.) als in volledig nieuwe vormen van onderwijs. Volgens prognoses zal meer dan 50% van de kinderen die nu aan hun schoolse opleiding beginnen, aan het eind van hun schooltijd (over 12 jaar) een baan hebben die nu nog niet eens bestaat.

Hoewel in het tijdperk van de digitalisering de “sociale dialoog”, die in heel Europa al meer dan 100 jaar bestaat, altijd weer ter discussie wordt gesteld, benadrukken wij het belang van dit instrument. De in november 2017 afgekondigde Europese pijler van sociale rechten van de Europese Unie sterkt ons daarin.

Actieterreinen

- De digitalisering moet het leven van iedereen verbeteren en mag geen programma zijn dat geld oplevert voor enkelen die enorme rijkdom vergaren.
- Computerprogramma's en robots, hoe geraffineerd ook, kunnen de vragen over ethiek en waarden in het economisch systeem niet vervangen. Dit betekent dat de mens centraal moet blijven in al deze ontwikkelingen.
- Onderwijs en opleiding krijgen een centrale plaats. De mogelijkheden in dit verband moeten worden uitgebreid. Dit omvat een integrale uitbreiding van breedband net zo goed als het uitrusten van scholen met de beste technische hulpmiddelen of het creëren van aan de leeftijd aangepaste digitale werkplekken.
- Aangezien alsmaar meer werk wordt uitgevoerd door computers, computergestuurde machines, robots en softwareprogramma's, moet de resterende arbeidstijd eerlijk worden verdeeld. Dit betekent dat de discussie over de arbeidstijd moet worden heropend.
- De financiering van de socialezekerheidsstelsels moet een bredere basis krijgen. De huidige financiering die uitsluitend gebaseerd is op betaald werk is te beperkt. Er moet ook voor worden gezorgd dat bedrijven die buiten Europa produceren, hun bijdrage leveren aan de financiering van de socialezekerheidsstelsels voor hun afzet in Europa.

De belangrijkste opgesomde actieterreinen moeten worden besproken in een debat op Europees niveau waarbij de hele samenleving wordt betrokken. De tijd dringt en we hebben zo snel mogelijk aanvaardbare oplossingen nodig die voor alle mensen verbeteringen opleveren. Het Europees sociaal model moet worden beschermd en uitgebreid dankzij

de mogelijkheden die de digitalisering biedt. Tegen deze achtergrond wint de verdere ontwikkeling van het Europese model van de “sociale markteconomie” tot een “ecosociale markteconomie” enorm aan belang.

GROENER WORDEN: Ecosociale markteconomie als model voor de toekomst

Tijdens de 2e Europese Oecumenische Vergadering in Graz in 1997 werd reeds gezegd: “Wij zijn (toevallig) de eerste generatie in de lange geschiedenis van de mensheid die het voorrecht krijgt deze aarde van buitenaf te zien. We beginnen te leren dat deze planeet klein, eindig en kwetsbaar is, terwijl we gewend waren haar te zien als een ‘grenzeloze wereld.’”

Daarom moeten we beginnen met de ontwikkeling van een “global governance” dat het mondiale marktfundamentalisme kan overwinnen en kan leiden tot de verwezenlijking van een wereldwijde “ecosociale markteconomie”. Om dit te bereiken moeten de wereldwijd overeengekomen duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de VN stap voor stap worden gerealiseerd. Het bestrijden van leed in de wereld is geen aalmoes maar een humanitaire noodzaak. In deze zin omvat het ontwikkelingsbeleid het wegnemen van mondiale politieke belemmeringen voor ontwikkeling en het opzetten van een samenwerking in partnerschap om mondiale uitdagingen op te lossen. Op die manier zou het wel eens het meest doeltreffende programma voor vrede en economische ontwikkeling kunnen blijken te zijn dat zich vandaag voor de komende decennia aandient.

BOUWSTEEN 28: Dreigende crises

Aan het begin van de 21e eeuw is het nog niet duidelijk of wij behoren tot een generatie mensen die toevallig de millenniumwisseling mee-maakte, of dat dit “millennium” ook een keerpunt in de tijd vormt, ver-

gelijkbaar met de overgang van de middeleeuwen naar de moderne tijd. De futurologie somt een aantal crises van de mensheid op. Ossip Flechtheim, een grondlegger van de futurologie, noemt in zijn publicaties zeven existentiële uitdagingen: wapenwedloop en oorlog, bevolkingsexplosie en honger, bedreiging en vernietiging van het milieu, economische crisis en overmatige planning, democratisch tekort en repressie, culturele crisis, crisis van het gezin en verlies van identiteit van het individu.

De Duitse auteur Henrik Müller, die regelmatig blogt in “Müllers Welt”, komt ook uit bij het Bijbelse getal zeven in zijn juxtapositie van schaarsten en deugden, als hij nadenkt over wat onze toekomst bedreigt en wat we kunnen doen om die bedreigingen tegen te gaan. Hij beschrijft het “tijdperk van grote veranderingen” als een tijdperk dat wordt gekenmerkt door drie grote trends die elkaar versterken en overlappen:

- De globalisering bedreigt de politieke stabiliteit omdat burgers in niet-democratische staten meer zeggenschap eisen en omdat in hoogontwikkelde westerse landen het vertrouwen in het vrije politieke systeem wordt ondermijnd door de steeds ongelijkere verdeling van inkomen, rijkdom en kansen.
- Door de demografische veranderingen, met dalende geboortecijfers en een stijgende levensverwachting, vergrijsst de samenleving in grote delen van de wereld zeer snel.
- De klimaatcrisis spitst zich toe. De snelle toename van het verbruik van hulpbronnen en van de emissies dreigt alle eerdere prognoses inzake klimaatverandering te overtreffen.

Al deze beschrijvingen hebben met elkaar gemeen dat de mensheid voor de grootste uitdaging in generaties staat. Onze habitat, de biosfeer lijkt ernstig verstoord. De ineenstorting van het ecologisch systeem is aan de gang en volgens sommigen is deze niet meer te stoppen. Als we zo blijven doorgaan, zullen we het niet lang meer volhouden!

In de decennia na de Tweede Wereldoorlog heeft zich - aanvankelijk in West-Europa - een manier van leven en werken ontwikkeld die wij algemeen de "sociale markteconomie" noemen. Met de val van het "Ijzeren Gordijn", dat Europa decennialang in twee helften verdeelde, wilden ook de Midden- en Oost-Europese landen, die decennialang onder een communistische dictatuur hadden geleden, zich in die richting ontwikkelen. Veel vakbondsfunctionarissen uit deze hervormingslanden beschrijven het pad van de afgelopen jaren echter als een "vergissing zoals die van Columbus". Daarmee bedoelen ze dat Christoffel Columbus een zeeroute naar Indië zocht, maar in Amerika terecht kwam. De hervormingslanden wilden naar Europa, maar ook zij kwamen in Amerika terecht! Door de wereldwijde economische crises zijn fundamentele overwegingen echter op de achtergrond geraakt en zijn "overlevingsstrategieën" voor veel regeringen de gangbare praktijk geworden. Als we als samenleving - met alle genoemde ontwikkelingen en bedreigingen - niet terecht willen komen in het "Wilde Westen", waar ooit wetteloosheid en wapengeweld heersten, zullen we moeten nadenken over de richting waarin we ons eigenlijk verder willen ontwikkelen. "Spoorzoekers" zijn onontbeerlijk bij dergelijke richtinggevende beslissingen. In Oostenrijk stelt Josef Riegler, die minister van Landbouw en vicekanselier was en in heel Europa een bekend visionair is, een richting voor met het concept van de "ecosociale markteconomie", dat zich feilloos plaatst tussen de concepten die in de 20e eeuw duidelijk zijn mislukt.

Een vergelijking met het cultiveren van vuur dringt zich bijna op. Vuur kan hele steden verwoesten, maar als je het onder controle hebt, is het in de huiselijke haard onmisbaar voor warm eten. De markt kent alleen vraag en aanbod, Als men die niet temt, gaan mensen en hele samenlevingen ten onder - of zoals Hans Magnus Enzensberger het beschrijft in zijn essay "De grote volksverhuizing": "Zelfs in rijke samenlevingen kan ieder van ons morgen overbodig worden. Waarheen met die mens?" Het temmen van de markt is dus een zeer essentiële eis - en die is terug te vinden in elke publicatie over de verdere ontwikkeling van de "sociale" markteconomie tot een "ecosociale" markteconomie. De mislukking van het andere

uiterste, waar de planeconomie onder toezicht van het communistische partijhoofdkwartier de markt wilde vervangen, is zo duidelijk dat het buiten Noord-Korea nauwelijks uitgelegd hoeft te worden. Maar ook hier komt het mensbeeld aan de orde, want vrijheid en mensenrechten, of het verlies daarvan, moeten een essentieel beoordelingscriterium zijn van alle politieke concepten.

BOUWSTEEN 29: Een nieuw evenwicht vinden

Boeiend is dat het getal zeven ook verwijst naar de religieuze dimensie in het werk van verschillende auteurs. In de Bijbel is zeven de som van het goddelijke getal drie (Drie-eenheid) en het aardse getal vier (vier windstrekken) en dat betekent altijd de allesomvattende hemel en aarde, of zoals het in de Geloofsbelijdenis staat: "Van al wat zichtbaar en onzichtbaar is." In het boek "Christen in der Arbeitswelt", waarin de christelijke vakbondsfunctionarissen van Oostenrijk toespraken en essays van Paul M. Zulehner hebben gepubliceerd, ziet hij de "verslechterde situatie van de menselijke samenleving" als onlosmakelijk verbonden met zingevingsvragen. Als de toekomst van de mensheid inderdaad massaal wordt bedreigd door onze manier van leven en werken, dan betekent een kennismaking met de overgeërfde sociale kennis van het leven, de socialisatie, geen menswording voor het individu en een toekomst voor de samenleving maar precies het tegenovergestelde. Zulehner gaat verder: "Als onze samenleving blijft zoals ze is, dan lopen zowel de menswording van het individu als de toekomst van de mensheid gevaar. In een dergelijke tijd moet geen socialisatie maar contrasocialisatie plaatsvinden. Het is niet nodig om mensen kennis te laten maken met de verouderde levenspatronen, maar om de toegang te openen tot andere (oude en nieuwe) in de hoop op die manier een weerbare mens voort te brengen die - tegen de stroom in zwemmend - mens wordt en door nieuwe levenspatronen te ontwikkelen ook de hoop met zich meedraagt dat de samenleving zal veranderen en een toekomst zal hebben." Zulehner ziet de toekomst van de mens vooral bedreigd door drie tekorten: het gebrek aan rechtvaar-

digheid, het gebrek aan gemeenschap en het gebrek aan zingeving. In een holistische visie die het mensbeeld en de religie omvat, kunnen nieuwe “tekenen van leven” zichtbaar worden achter deze bedreigingen, die overlevingsdromen koesteren voor een menswaardig leven. Het geeft een idee van de richting waarin onze samenleving zich moet ontwikkelen als zij (nog) een toekomst wil hebben.

Naast het temmen van de markt door sociale en ecologische randvoorwaarden is de “ecosociale markteconomie” ook altijd gericht op evenwicht. In de beginselverklaring van de christelijke vakbondsfunctionarissen van Oostenrijk staat: “Het doel van de ecosociale markteconomie ligt in het evenwicht tussen een prestatiegerichte economie, sociale solidariteit en milieubescherming.” Naast deze twee hoofdkenmerken, het temmen van de markt en het evenwicht, komen echter ook ons mensbeeld en onze kijk op de wereld aan bod. Tomáš Sedláček stelt in zijn boek “De economie van goed en kwaad”: “Ik heb nog altijd niet gevonden waar ik naar verlang”. Hij beschrijft onze samenleving als een die niet alleen niet weet hoe tevredenheid te bereiken, maar waarin dit zelfs niet bijzonder wenselijk zou zijn.

In Becketts “Wachten op Godot” staat:

VLADIMIR: Zeg het dan toch, ook als het niet waar is.

ESTRAGON: Wat wil je dat ik zeg?

VLADIMIR: Zeg: Ik ben tevreden.

ESTRAGON: Ik ben tevreden.

VLADIMIR: Ik ook.

ESTRAGON: Ik ook.

VLADIMIR: Wij zijn tevreden.

ESTRAGON: Wij zijn tevreden. Stilte. Wat moeten we doen nu we tevreden zijn?

VLADIMIR: We wachten op Godot.

Als de economie haar doel verliest, rest ons nog maar één ding: groei - een groei die niets anders kent dan zichzelf, omdat hij geen doel als maatstaf heeft. Door een gevoel van doelloosheid is een dergelijke groei verbonden met zinloosheid en ontheemding. Sedláček besluit zijn boek met een oproep aan economen om na te denken over de vraag "Wat is de mens volgens ons?". Het wordt duidelijk dat de vraag naar het mens-zijn in alle dimensies doorklinkt. Daarom is de "ecosociale markteconomie" niet alleen een ernstig te nemen model voor de toekomst, maar ook een "levenspatroon" volgens hetwelk eerdere gewoonten moeten worden doorbroken, zodat we van een "beschaving van overexploitatie" overgaan naar een "beschaving van duurzaamheid". Gewoon omdat het om ons overleven gaat!

BOUWSTEEN 30: Klimaatkans

Als we weer "klaar voor de toekomst" willen zijn, moeten we vaart zetten achter een wereldwijde "ecosociale markteconomie" die een nieuw evenwicht zoekt en vindt tussen de - in elke markteconomie gebruikelijke - eerlijke concurrentie, een rechtvaardig regelgevingskader in de welvaartsstaat en de levensnoodzakelijke bescherming van het milieu. Alleen zo kunnen we van een "roofbouwbeschaving" overgaan naar een "duurzaamheidsbeschaving"!

Voor de totstandbrenging van een mondiaal regelgevingskader is een duurzame ontwikkeling nodig, geen inhaalmanoeuvre:

- eerlijke samenwerking in partnerschap op alle niveaus,
- versterking van de besluitvormings- en uitvoeringsmogelijkheden van de partnerlanden,
- bevordering van goed bestuur en bestrijding van corruptie,
- gecoördineerde en basisgerichte vormen van middelentoewijzing,
- adequate financiering.

Wellicht is de uitdrukking “in elke crisis schuilt ook een kans” reeds te vaak gebruikt. Toch is het belangrijk om nu de kans te grijpen en, in plaats van te demonstreren, het stuur van de politiek eindelijk krachtig om te gooien. Als ambitieuze doelstelling noemt de EU-Commissie de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen met 40% tegen 2030 en de doelstelling dat de EU tegen 2050 CO₂-neutraal is. Dit ambitieuze maar haalbare doel zal niet worden bereikt door allesomvattende beperkingen en verboden op te leggen. Veeleer moet het Europese model van een “sociale markteconomie”, dat ons duidelijk onderscheidt van de VS en China, verder worden ontwikkeld tot een “ecosociale markteconomie”. Tegelijkertijd moeten de VN-doelen voor duurzame ontwikkeling (SDG’s) worden opgenomen. Een overgang naar koolstofneutraliteit moet alle sectoren van de economie omvatten. Klimaatvriendelijke investeringen creëren nieuwe segmenten voor van economische groei en werkgelegenheid, bijvoorbeeld bij de renovatie van gebouwen.

Op die manier kan het terugdringen van emissies met het oog op een duurzame toekomst voor onze planeet een “klimaatkans” worden en tegelijk banen opleveren.

SOCIALER WORDEN:

Gezin; verenigbaarheid van werk en gezin

“Wij worden op de proef gesteld, omdat de moderne arbeidswereld zoveel flexibiliteit eist dat gezin en werk moeilijk te combineren zijn”, staat in de beginselverklaring van de christelijke vakbondsfunctionarissen van Oostenrijk over de combinatie van beroep en gezin. En verder: “Door de toenemende druk in de arbeidswereld om zowel flexibel als mobiel te zijn, is er steeds minder tijd voor het gezinsleven. De arbeidswereld en het arbeidsrecht moeten daarom zo worden ingericht dat er voldoende ruimte is voor het gezin en de navenante taken.”

BOUWSTEEN 31: Crisis voor de gezinnen

Sinds mensenheugenis vormt het gezin het basispatroon van het sociale samenleven van mensen. Het was een dak boven het hoofd van de generaties waaronder kinderen, volwassenen en ouderen lange tijd samen aten. Onder dat dak was het niet altijd pais en vree, maar het bood wel bescherming. Nu lijkt het dak door de constante toename van flexibiliteit en mobiliteit te worden vernietigd.

Als de Christelijke Sociale Leer het mens-zijn beschrijft als “leven in relatie tot elkaar”, dan roept het patroon van toenemende flexibilisering en mobiliteit in de arbeidswereld natuurlijk de vraag op naar het welslagen van huwelijk/partnerschap en gezin in de toekomst.

“Tegenover het diepe verlangen naar succesvolle relaties staat de angst dat banden de vrijheid kunnen beperken. Als reactie daarop proberen mensen zichzelf zo onafhankelijk mogelijk te maken. Individuele onafhankelijkheid en eigenbelang worden de leidende waarden van de samenleving en daarvoor moeten de waardigheid van anderen en het belang van intermenselijke relaties en sociale cohesie wijken. Daarbij wordt vaak

niet beseft hoezeer mensen erdoor geïsoleerd en menselijk verarmd raken” (Oecumenisch Sociaal Woord van de Kerken van Oostenrijk, 73).

BOUWSTEEN 32: Het gezin als leerplek

Het gezin is van centraal belang voor ieder mens. “In het gezin wordt een levensmilieu geschapen waarin het kind zijn vermogens kan ontwikkelen, zich bewust kan worden van zijn waardigheid en zich voorbereiden kan op het beantwoorden aan zijn unieke en onherhaalbare bestemming” (Johannes Paulus II, Centesimus Annus, 39).

In de opvoeding vormt het gezin de mens, want daar wordt beslist welke talen we spreken, welke nationaliteit we hebben, tot welke godsdienst we behoren, welke levenswijze we “waardevol” vinden en nastreven... Het gezin speelt bijgevolg een primordiale en onvervangbare rol in de opvoeding van de kinderen.

De ouders zijn daardoor de eerste, maar niet de enige opvoeders van hun kinderen. Daarom wordt ook de noodzaak van nauwe samenwerking tussen alle onderwijsinstellingen benadrukt, met name de samenwerking tussen gezinnen, kleuterschool en school.

BOUWSTEEN 33: Christelijk-sociaal gezinsbeleid

Europa moet gezinsvriendelijker worden. Naast de reeds ingevoerde fiscale maatregelen moeten in het arbeidsrecht maatregelen worden genomen om werk en gezinsleven beter te combineren. Bovendien moeten er voor jonge gezinnen beter gesubsidieerde woningen tegen betaalbare voorwaarden komen. Rekening houdend met de keuzevrijheid van de ouders moeten kinderopvangfaciliteiten worden gecreëerd volgens de behoeften.

Ook maatregelen om meer gebruik te maken van vaderschapsverlof moeten worden bevorderd. In het algemeen moeten de gezinsbijslagen aanzienlijk worden uitgebreid.

We hebben gezinsvriendelijke woonruimtes nodig waar kinderen in veiligheid kunnen opgroeien. Wij zien het gezin als een belangrijke gemeenschap met kinderen, gebaseerd op de natuurlijke aard van de mens zelf. Het gezin is een essentieel fundament van onze samenleving. Wij zien daarom een verplichting voor de samenleving om het gezin in staat te stellen zijn taken te vervullen. De term “gezin” omvat elke vorm van samenleven met kinderen, zoals gehuwde stellen, samenwonende paren en alleenstaande ouders. Het gezin geeft kinderen de ruimte om in geborgenheid op te groeien. Hier worden houdingen als vertrouwen, liefde, dankbaarheid en solidariteit vastgelegd. Hier worden crises overwonnen en wordt het delen geoefend. Solidariteit - ook tussen generaties - wordt in praktijk gebracht.

De verhaasting van het leven en de vaak daaruit voortvloeiende buitensporige eisen, het sluipende verlies van gemeenschappelijke sociale rusttijden en de mogelijkheid tot vrijblijvende menselijke ontmoetingen belemmeren het menselijk samenleven en brengen het in gevaar. Daarom is het onontbeerlijk om leefruimten voor gezin, huwelijk en samenwonen te creëren die het mogelijk maken de diepere betekenis van gemeenschap buiten het beroepsleven te ervaren.

Het gezin als vormende kracht van het sociale leven

Dit resulteert in drie eisen:

- Het gezin heeft een economisch veilige leefruimte nodig: Omdat gezinnen een onvervangbare dienst aan de samenleving verlenen, moeten de economische nadelen van gezinnen - vooral die met veel kinderen en alleenstaande ouders - worden gecompenseerd.

- Het gezin heeft zijn sociale leefruimte nodig: In een gezinsvriendelijke arbeidswereld moeten met name de werktijden zo worden georganiseerd dat ouders en kinderen elkaar weer regelmatig kunnen ontmoeten. Een modern en flexibel management moet gericht zijn op het combineren van gezin en werk voor vaders en moeders.
- Het gezin heeft een culturele leefruimte nodig: Huwelijk en gezin krijgen het niet alleen economisch moeilijk en ondergaan een verarming van hun sociale leefruimte. Het gezinsbeleid moet alles in het werk stellen om ervoor te zorgen dat gezinnen alle economische, sociale, educatieve, politieke en culturele steun krijgen die zij nodig hebben om hun verantwoordelijkheden op een menswaardige manier te kunnen vervullen.

Wij pleiten voor de bescherming en bevordering van het gezin, met name door:

- een gezinsvriendelijke omgeving, door het creëren van geschikte woningen of eigen huizen, voldoende voorzieningen voor spel en sport, voldoende kinderopvangvoorzieningen en het bevorderen van alle zelfhulpinitiatieven in de buurt,
- de erkenning van de voorrang van de opvoeding van de kinderen binnen het gezin, die de opgroeiende mens geborgenheid, gemeenschapszin en besef van democratische verantwoordelijkheid kan bieden,
- de economische draagkracht van de gezinnen te garanderen door de steunmaatregelen te versterken en de gezinshoofden passende belastingvoordelen te bieden,
- rekening te houden met het gezin in de arbeidswereld,

- de erkenning van het leiden van een huishouden en het opvoeden van kinderen als een activiteit die moet worden gelijkgesteld met een beroepsbezigheid.

Als een sterk gezinsbeleid deze eisen in praktijk brengt, kan het gezin ook in de toekomst een vormende kracht van het sociale leven blijven.

BOUWSTEEN 34: Internationaal netwerk - EZA

Christelijk-sociale vakbonden en werknemersbewegingen zijn al meer dan 30 jaar met elkaar verbonden in een “netwerk van partnerschap”. Dit netwerk groeit voortdurend en heeft toekomst!

Ons EZA-netwerk wordt gedragen door een duidelijk engagement voor internationale solidariteit. Het gaat daarbij om vrijheid en democratie, het waarborgen van de mensenrechten en het actief streven naar vrede in de wereld. Onze leden strijden op alle niveaus voor de belangen van de werknemers - vooral met de middelen van de sociale dialoog - en willen sociale rechtvaardigheid tot stand brengen. Om deze opdracht ongehinderd en vrij van andere belangen te kunnen vervullen, streven zij ernaar zo onafhankelijk mogelijk te zijn en transnationale netwerken in heel Europa op te zetten.

De FCG bereikte in 1980 een uitstekend voorbeeld van internationale solidariteit: In Europa werden de eerste pogingen tot vrijheid en democratie - zoals in 1956 in Hongarije en in 1968 tijdens de “Praagse Lente” in het toenmalige Tsjecho-Slowakije - brutaal neergeslagen door tanks van het Sovjetleger. Toen Poolse arbeiders in de zomer van 1980 staakten op de Lenin-scheepswerf in Gdansk, slaagde Günther Engelmayer, toenmalig bondssecretaris van de christelijk-sociale vakbondsfractie uit Oostenrijk, erin alle barrières te overwinnen en de ingesloten stakingsploegen te bereiken. Daar kon Engelmayer arbeidersleider Lech Wałęsa ontmoeten en hem een aanzienlijk geldbedrag overhandigen als solidariteitssteun uit

Oostenrijk. Terwijl de door socialisten gedomineerde vakbonden in West-Europa nog steeds goede contacten onderhielden met de communistische vakbonden van het Oostblok, waren christelijke vakbondsfunctionarissen al actief in het opbouwen van nieuwe, vrije vakbonden. Vanuit dit engagement ontstonden voortdurend contacten met de kersverse nieuwe vakbonden in Midden- en Oost-Europa. Zo organiseerde het Oostenrijkse Centrum voor Werknemerseducatie (ÖZA) samen met EZA en met steun van de EU - nog voor de ineenstorting van het communisme - in het voorjaar van 1989 in Wenen de eerste Conferentie over vakbondssamenwerking in Europa. Deze conferentie gaf een krachtige impuls aan de nieuwe vakbonden nog vóór de val van het "Ijzeren Gordijn".

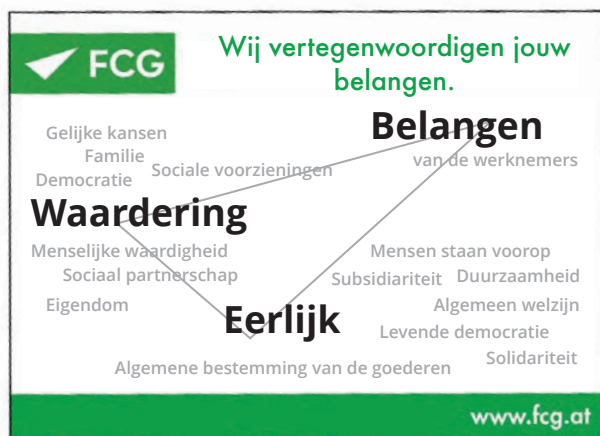
De internationale federaties van Europese vakbonden, zoals de "World Organisation of Workers - WOW" en EUROFEDOP (Europese Federatie van het Overheidspersoneel) zijn andere voorbeelden van de actieve rol van het EZA-netwerk bij de bevordering van de ontwikkeling van vrije en christelijke vakbonden onder het motto "Van peetschap naar partnerschap!".

BOUWSTEEN 35: Christelijk-sociaal als merk

Sinds vele decennia is GROEN de kenmerkende kleur van de christelijk-sociale vakbonden in Europa en ook in Oostenrijk. Niet alleen omdat in het kleurenpalet GROEN wordt beschouwd als de complementaire kleur van ROOD, maar ook omdat wij als christelijk-sociale vakbondsfunctionarissen, met onze inzet voor een "ecosociale markteconomie", niet alleen strijden voor de rechten van werknemers maar ook en vooral voor het behoud van de bestaansmiddelen voor toekomstige generaties. Naast het temmen van de geglobaliseerde markt in de 21e eeuw via sociale en ecologische randvoorwaarden is een nieuw evenwicht nodig in de driehoek van belangen tussen een prestatievriendelijke economie, sociale solidariteit en milieubescherming!

Onze driehoek staat ook voor: eerlijke waardering van belangen.

- Wij garanderen betrouwbaarheid omdat wij **eerlijk** zijn over onze waarden.
- Wij vertegenwoordigen de **belangen** van de werknemers omdat we onafhankelijk zijn.
- Wij staan voor partnerschap en dialoog omdat wij **waarde hechten** aan mensen.

Deze eenvoudige samenvatting hoort als kleine steekkaart thuis in elke broek- of jaszak en vergemakkelijkt het eerste contact.

Onze waarden zijn ook een uitdrukking van de punten waar wij naar streven:

Wij hebben de visie...

...van mensen die rechtvaardige omstandigheden aantreffen waar ze wonen en werken,

...van een samenleving waarin vrouwen en mannen leven met gelijke rechten en gelijke behandeling,

...van een beleid dat het kader schept voor een vrije, vreedzame, rechtvaardige en democratische co-existentie,

...van een wereld waarin alle mensen hun creatieve vermogens kunnen ontplooiën,

...van een economie waarin de mensen centraal staan.

Wees erbij - samen zijn we sterk!

Hoe meer leden vertrouwen hebben in christelijk-sociale vakbonden in Europa, hoe beter wij ons kunnen doen gelden in de sociale dialoog. Hoe meer ondernemingsraden, personeels- en jongerenvertegenwoordigers zich bij ons aansluiten, hoe sterker onze stem zal zijn. Zelfs in het digitale tijdperk willen we goed werk, een saamhorigheid van oud en jong en zien we sociale cohesie als de sleutel tot de toekomstige levensvatbaarheid van een samenleving!

BOUWSTEEN 36: Vrede

Het was een van de spectaculairste gebeurtenissen in de popgeschiedenis: John Lennon en Yoko Ono nodigden op 1 juni 1969 mensen uit in hun hotelkamer in Montreal en zongen een lied met de gasten: "Give Peace a Chance". Wie had gedacht dat we in het voorjaar van 2022 - na 75 jaar vrede in de lidstaten van de Europese Unie - weer een oorlog zouden meemaken in Europa?

In de lange geschiedenis van de mensheid zijn oorlogen gevoerd om twee redenen: om mensen als arbeidskracht in te lijven of om grondstoffen (waaronder land) te verwerven. De Duitse auteur Gero Jenner beschrijft het als volgt: Eeuwenlang speelde het eerste soort oorlog een dominante rol. De landbouw van Griekenland was, net als die van Rome, gebaseerd op de arbeid van slaven. Gemiddeld moesten vier slaven instaan voor het onderhoud van één vrije Griek. Dezelfde afhankelijkheid van dwangarbeid gold voor de katoeneconomie in het zuiden van de VS tot het midden van de 19e eeuw. Hele volkeren werden ontvoerd en onderworpen om te worden gebruikt als levende machines op plantages en in de mijnen. Sinds het begin van de 19e eeuw is de mens vervangen door machines. Dat blijkt uiteindelijk de beslissende reden te zijn voor het einde van deze vorm van oorlog. Des te actueler zijn de vormen van oorlog voor de bevoorrading met grondstoffen, waardoor het voortbestaan van de machines en het industriële gebruik ervan wordt verzekerd. Deze scenario's worden nog verergerd door de klimaatverandering, waarbij hele gebieden op onze planeet steeds onherbergzamer (watertekort) worden. Oorlogen over bestaansmiddelen kunnen in de toekomst een bedreiging inhouden! In de afgelopen decennia vormde "wederzijdse afschrikking" - de mogelijkheid om atoombommen te gebruiken - een duidelijke scheidslijn tussen de tijd vóór Hiroshima (1945) en erna. Toegegeven, de mogelijke redenen voor oorlog zijn vandaag evenzeer aanwezig als in het verleden, en de agressie en oorlogsbereidheid van de mens zijn niet minder hevig dan in het verleden. Maar een oorlog met kernwapens zou geen overwinnaars of overwonnenen achterlaten, alleen een planeet die voor mensen grotendeels onbewoonbaar zou zijn. Oorlogen werden gevoerd zolang er een redelijk vooruitzicht was om ze te winnen, anders waren het waanzinsdaden."

Tegen deze achtergrond wordt duidelijk dat vrede meer moet zijn dan de loutere afwezigheid van oorlog. Er is maar één alternatief voor het dreigende einde van de menselijke geschiedenis op onze planeet: een politiek van vrede!

Pas als we voelen dat vrede en het afzien van geweld geen willekeurig beleid zijn, maar dat het hier en nu voor iedereen geldt, kunnen we daarmee beginnen - elke dag opnieuw. "Vrede is geen lotsbestemming maar onze missie, net zoals oorlog ons falen is", schrijft de Duitse journalist Franz Alt. Als christelijk-sociale waarde moeten wij geweldloosheid beoefenen. Daartoe moeten we geweld erkennen, dat wil zeggen, de sluwe verbale strategieën voorzien die worden gebruikt om geweld en oorlog te rechtvaardigen. We weten vandaag dat geen enkele oorlog conflicten oplost. We weten dat onderhandelingen conflicten oplossen. Niets meer maar ook niets minder. Het gaat om de permanente vermindering van geweld bij de omgang met het inherente recht van mensen, geslachten, generaties, culturen en wezens. Vrede ontdekken en volgen als het uiteindelijke doel van het bestaan in deze ene eindige wereld van het leven zijn de belofte en de taak.

NAWOORD

Brochures worden meestal gedrukt op mooi papier. Maar papier is geduldig, en dus vallen brochures vaak ten prooi aan eenrichtingsverkeer: “applaus en archief” is het devies - met andere woorden, ze belanden na hun verschijning zonder omwegen in lades, tot ze bij het oud papier terechtkomen.

Toen tijdens EZA-seminars steeds vaker vragen kwamen over “waarden” die onze lidorganisaties onder de noemer “christelijk-sociaal” gemeen hebben, werd al snel duidelijk dat er in Europa maar één heel groot punt van overeenstemming is, namelijk dat we totaal verschillend zijn!

Zoveel talen, zoveel culturen - dat maakt dit continent zo bijzonder en aantrekkelijk. Tegelijkertijd is er geen enkele brochure die bij iedereen past volgens het “one size fits all”-model. Zo ontstond het idee om een instrument aan te bieden dat “bouwstenen” bevat, in dit geval 36 bouwstenen.

Onze moderne wereld is allang een bouwplaats geworden. Als onze samenleving in een razend tempo verandert, dan kan ook de “Christelijke Sociale Leer”, die juist op deze samenleving betrekking heeft, niet statisch blijven, maar moet zij geënt zijn op deze veranderingen en breuken.

Daarbij is de methode van Jozef Cardijn met zijn triade: ZIEN - OORDELEN - HANDELEN zeker nuttig. Tegelijkertijd zei Cardijn: “Jullie leven is het vijfde evangelie”. Het gaat er dus niet om alle 36 bouwstenen te gebruiken, maar de juiste combinatie voor de respectieve situatie te vinden. Het gebruik van de bouwstenen zal er dus zeker anders uitzien in Spanje dan in Polen, in Nederland dan in Italië, enz.

Het belangrijkste tot slot is dat de bouwstenen veel meer als interventies dan voorgestelde oplossingen moeten worden gezien. Ze willen helpen

“een bolster open te breken”. Keer op keer in de loop van de geschiedenis hebben culturele, politieke of religieuze systemen zich zo opgesloten dat de mensen niet meer konden geloven dat het mogelijk was om ook maar iets te veranderen.

Dit geloof dat we een verschil kunnen maken als we ons organiseren is een kerntaak van elke vakbond en werknemersbeweging. Ook al doet het soms denken aan “donquichotterie”, want blijkbaar is de uitdrukking “geld regeert de wereld” gemeengoed geworden.

De bouwstenen van deze brochure kunnen ertoe bijdragen dat dit idee levend wordt gehouden en wordt uitgedragen in alle organisaties die lid zijn van EZA. Ze zijn zo kort mogelijk gehouden en willen niet meer dan één idee overbrengen. Ze moeten ertoe aansporen om in de respectieve organisaties altijd weer het fundament van de waarden ter sprake te brengen waarvan wij allemaal uitgaan.

In die zin kunnen we allemaal van de afgelopen jaren leren dat niet alleen virussen besmettelijk kunnen zijn, maar ook ideeën en overtuigingen! Ik wens u veel plezier met het werken met de bouwstenen.

Andreas Gjecaj

OVER DE AUTEUR

Andreas Gjecaj

Algemeen secretaris van de Fractie van Christelijke Vakbondsfunctionarissen FCG bij de ÖGB, Oostenrijk

Geboren in 1957 in Maribor, Slovenië; zoon van een christelijke Albanese familie van zilversmeden die al in 1957 naar Oostenrijk vluchtte. Na de middelbare school en zijn leertijd werkte hij ongeveer 10 jaar als goud- en zilversmid. Hij volgde een zangopleiding; werkte in het jazzcafé “Triangel”; werkte vervolgens 17 jaar als diocesaan en federaal secretaris van de Katholieke Arbeidersbeweging - KAB-Oostenrijk. In de jaren 1990 ook plaatsvervangend algemeen secretaris van de Katholieke Actie Stiermarken. Voorzitter van de ondernemingsraad van het bisdom Graz-Seckau. In 2006 overstap naar de Oostenrijkse Vakbondsfederatie - ÖGB, als algemeen secretaris van de Fractie van Christelijke Vakbondsfunctionarissen (FCG bij de ÖGB); lid van het bestuur en het federaal bestuur van de ÖGB; redactielid van “Arbeit & Wirtschaft” van AK/ÖGB; FCG-magazine “Vorrang Mensch”.

Gjecaj schreef en werkte mee aan talrijke resoluties, publicaties en artikelen over dialoog, de toekomst van werk, de digitalisering, de Europese pijler van sociale rechten en nog veel meer: Herziening van de beginselverklaringen van de KAB (2001) en de FCG (2009); op Oostenrijks niveau: deelname aan het campagne team “Goed Werk” en aan de oprichting van de “Alliantie voor de Vrije Zondag”; herziening van het ÖGB/AK-geschrift: “Christelijke Sociale Leer”.

Getrouwd sinds 1982, drie (volwassen) kinderen, vijf kleinkinderen. Werkt in Wenen en woont in Kalsdorf bij Graz, Oostenrijk.

BIBLIOGRAFIE

KRIFA: Kort verslag over het seminar “Vakbonden - een waardebewuste, onafhankelijke actor in de politieke structuur”, in samenwerking met EZA, gesteund door de Europese Unie, Valencia, Spanje, februari 2022

RIEDLSPERGER, Alois: Dossier van de Katholieke Sociale Academie van Oostenrijk - ksoe; “Baustelle: Soziallehre”, Wenen 2008

HOOFDSTUK 1 - ZIEN

PRISCHING, Manfred: “Wirkliches, Wichtiges, Vergängliches” – Essay in: Kleine Zeitung, Graz 2022

INTERDIOCESAAN CATECHETISCH FONDS (uitg.): Die Bibel – Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift, Klosterneuburg 1980 - voor de Nederlandse vertaling: De Bijbel, uit de grondtekst vertaald - Willibrordvertaling, Katholieke Bijbelstichting Boxtel i.s.m. de Vlaamse Bijbelstichting 1981

ZULEHNER, Paul Michael: Christen in der Arbeitswelt; ÖGB-Verlag, Wenen 2011

SEDLACEK, Tomáš: Die Ökonomie von GUT und BÖSE, Hanser, München 2012

GRUBER, Reinhard P.: Anders denken, Literaturverlag Droschl, Graz - Wenen 2020

LISSMAN, Konrad Paul: Essay in: Kleine Zeitung, Graz 2021

BLOM, Philipp: Essay in: Kepler Tribune, Universiteit van Linz, 2021

TÖNNIES, Ferdinand: Essay in: Kepler Tribune, Universiteit van Linz, 2021

KAHLWEIT, Cathrin: Essay in: Kepler Tribune, Universiteit van Linz, 2021

PRECHT, Richard David: Von der Pflicht, Goldmann, München 2021

NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm: Morgenröte. Gedanken über die moralischen Vorurteile, 1881

ZULEHNER, Paul Michael: Uiteenzetting tijdens het EZA-startseminar, Wenen, november 2021

KASTNER, Heidi: Dummheit, Kremayr & Scheriau, Wenen, 2022

SLOTERDIJK, Peter: Den Himmel zum Sprechen bringen, Suhrkamp, Berlin 2020

HOOFDSTUK 2 - OORDELEN

FRACTIE VAN CHRISTELIJKE VAKBONDSFUNCTIONARISSEN: "Wir leben Werte" - beginselverklaring van de FCG, Wenen 2009

GJECAJ, Andreas: "Das sind wir!", brochure van de FCG-Oostenrijk, Wenen 2021

GJECAJ, Andreas: "Modelle für Aktivistenrunden zum Sozialhirtenbrief", leidraad van de KAB-Stiermarken, Graz 1990

GJECAJ, Andreas, GOSCH, Franz: "Soziallehre-Fahrplan", brochure van de FCG-Oostenrijk, Wenen 2020

ÖZA: Kort verslag over het seminar "KGZE (Conferentie over vakbondsamenwerking in Europa) 1989-2019: Vakbond en politiek - Verleden en toekomst van een sociaal Europa", in samenwerking met ZD NSi (Združenje delavcev Nove Slovenije) en EZA, met steun van de EU, Ljubljana, Slovenië 2019

KLEIN, Norbert: Debatte zum Soziallehre-Fahrplan, Subsidiarität, EZA, 2020

CONFERENTIE VAN BISCHOPPEN (uitg.): “Für eine geistvoll erneuerte Normalität”, herderlijke brief van de katholieke bisschoppen van Oostenrijk, 2020

PAUS GREGORIUS DE GROTE: Regula Pastoralis (Pastorale Regel)

BISSCHOP JOHANN WEBER: Preek voor de “Dag van Stiermarken” 1993

TÜRCKE, Christoph: Digitale Gefolgschaft - Auf dem Weg in eine neue Stammesgesellschaft, C.H. Beck, München 2019

SCHÜSSEL, Wolfgang: “Was. Mut. Macht.”, Ecowin Verlag, Salzburg-München 2020

ZULEHNER, Paul Michael: Preek tijdens de “Weizer Pfingstvision”, Weiz 2020

STROLZ, Matthias: “Kraft & Inspiration für diese Zeiten”, story.one, 2020

PAUS FRANCISCUS: Encycliek “Laudato Si”, St. Benno Verlag, Leipzig 2015 - Nederlandse vertaling: <https://rkdocumenten.nl/toondocument/5000-laudato-si-nl/>

LIKAR, Rudolf, PINTER, Georg, JANIG, Herbert: “Bereit für das nächste Mal”, edition a, Wenen 2020

HOOFDSTUK 3 - HANDELEN

SCHEIBER, Ernst, CEIPEK, Kurt: Josef Riegler – Zukunft als Auftrag, Verlag DTW Zukunfts PR, Mauerbach 2013

MAYER-SCHÖNBERGER, Viktor, CUKIER, Kenneth: Big Data, Redline Verlag, München 2013

LIESSMANN, Konrad Paul: Lezing over digitalisering voor de deelstaatconferentie van de ÖVP, Wenen 2016

RESOLUTIE van de FCG Bondsdag, Wenen 2018

BROCHURE voor de 2e Europese Oecumenische Vergadering: Verzoening - gave van God en bron van nieuw leven, Graz 1997

FLECHTHEIM, Ossip K.: Ist die Zukunft noch zu retten?, Hoffmann und Campe, Hamburg 1987

MÜLLER, Henrik: Die sieben Knappheiten – Wie sie unsere Zukunft bedrohen und was wir ihnen entgegensetzen können, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2008

ENZENSBERGER, Hans Magnus: Die große Wanderung, Suhrkamp, Berlin 1994 - Nederlandse vertaling: De grote volksverhuizing, Uitgeverij De Bezige Bij

DITFURTH, Hoimar: So lass uns denn ein Apfelbäumchen pflanzen. Es ist so weit, Knaur, München 1985

ZULEHNER, Paul Michael: Christen in der Arbeitswelt, ÖGB-Verlag, Wenen 2011

SEDLACEK, Tomáš: Die Ökonomie von GUT und BÖSE, Hanser, München 2012 - Nederlandse vertaling: De economie van goed en kwaad, Uitgeverij Scriptum, Schiedam 2012

GRONEMEYER, Reimer: Die Entfernung vom Wolfsrudel – Über den drohenden Krieg der Jungen gegen die Alten, Claassen, Düsseldorf 1990

GRONEMEYER, Reimer: Die 10 Gebote des 21. Jahrhunderts – Moral und Ethik für ein neues Zeitalter, Econ Verlag, München 1999

SAFRANSKI, Rüdiger: Romantik – Eine deutsche Affäre, Hanser, München 2007

CONTZEN, Angela C.: Die Symbole des Westens – Von Bildern, die unser Denken prägen, Scorpio Verlag, Berlin – München 2010

KATHOLIEKE SOCIALE ACADEMIE VAN OOSTENRIJK (uitg.): Sociaal Woord van de Oecumenische Raad van Kerken in Oostenrijk, Wenen 2004

PAUS JOHANNES PAULUS II: Encyclieken “Centesimus Annus” en “Familiaris Consortio” - Nederlandse vertalingen:

<https://rkdocumenten.nl/toondocument/3-centesimus-annus-nl/?systemnum=3-2> en <https://rkdocumenten.nl/toondocument/267-familiaris-consortio-nl/?systemnum=267-2>

ALT, Franz: Frieden ist möglich – Die Politik der Bergpredigt, Piper, München 1983

JENNER, Gero: Das Ende des Kapitalismus, Fischer, Frankfurt am Main 1999

ALTNER, Günter: Die große Kollision – Mensch und Natur, Verlag Styria, Graz 1987

SÖLLE, Dorothee, SCHOTTROF, Luise: “Den Himmel erden”, dtv, München 1996